

Wonen, Wijken en Integratie
Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Leefbaarheid door de tijd

Inhoudsopgave

Samenvatting en conclusies	5
1 Inleiding	10
2 De landelijke trend in leefbaarheid	17
3 Conjunctuurgevoeligheid en gevolgen van de recessie	34
4 Regionale verschillen in leefbaarheid	41
5 Convergentie of divergentie?	65
6 Bevolkingssamenstelling	73
7 Fysieke omgeving	79
Bijlage A: Uitkomsten modelschattingen	86
Bijlage B: Indicatoren in de Leefbaarometer	91
Bijlage C: Scores per gemeente	93

Samenvatting en conclusies

Met de Leefbaarometer zijn voor het eerst gegevens over de leefbaarheid voor alle Nederlandse woongebieden, en op een voldoende laag schaalniveau, beschikbaar gekomen. Met behulp van deze gegevens kunnen gestructureerde analyses over de leefbaarheid – en de ontwikkelingen daarin – in Nederland worden uitgevoerd.

In deze rapportage is getracht antwoord te vinden op vragen als: Hoe gaat het nu eigenlijk met de leefbaarheid in Nederland? Hoe zijn gebieden met leefbaarheidsproblemen verdeeld over het land? Nemen de leefbaarheidsproblemen toe? En wat ligt ten grondslag aan de gevonden ontwikkelingen? Het onderzoek naar de (ontwikkelingen in de) leefbaarheid heeft zich gericht op de periode van 1998 tot en met 2008.

Leefbaarheid verbeterd

De afgelopen tien jaar is een schommeling in de ontwikkeling van de leefbaarheid in Nederland te zien geweest. Tussen 1998 en 2002 verbeterde de leefbaarheid, om tussen 2002 en 2006 in veel gebieden weer op het oude niveau terug te keren. In de jaren 2006-2008 verbeterde de leefbaarheid vervolgens weer. Deze schommeling is voor een belangrijk deel te verklaren uit de ontwikkeling van de werkloosheid, het aantal geweldsmisdrijven en de overlast in de woonomgeving. Toch zijn er ook gebieden die zich aan deze schommeling hebben onttrokken, gebieden waar de leefbaarheid zich tussen 1998 en 2008 structureel heeft verbeterd.

Over de totale periode 1998-2008 bezien heeft de leefbaarheid zich in Nederland over het algemeen gunstig ontwikkeld. Het aantal mensen woonachtig in een gebied met grote leefbaarheidsproblemen (score zeer negatief of negatief) is in deze periode met bijna zestig procent gedaald. Opvallend is dat zich vooral in de vooroorlogse wijken in de steden belangrijke verbeteringen hebben voorgedaan, terwijl juist in nieuwere, suburbane woongebieden verslechtingen optreden.

Nog bijna 900.000 mensen in woongebieden met problemen

De ontwikkelingen hebben ertoe geleid dat in 2008 nog 210.000 mensen in Nederland in een gebied met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid woonden, en 890.000 in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheid.

Meeste problemen in de steden

Het grootste deel van de mensen in gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore (zeventig procent) woont in de vier grote steden (G4), en daarvan weer het

grootste deel (42 procent) in Rotterdam. Rotterdam voert daarmee zowel in absolute aantallen als in het aandeel van de bevolking (47 procent) dat woont in een gebied met leefbaarheidsproblemen de ranglijsten aan. Ook in de rest van de G4 zijn relatief veel gebieden met leefbaarheidsproblemen te vinden, maar de percentages zijn daar wel een stuk lager dan in Rotterdam.

De mate van stedelijkheid hangt significant samen met leefbaarheidsproblemen. Daarvoor zijn veel verklaringen mogelijk. Dat kan te maken hebben met de samenstelling van de bevolking. Maar ook met het feit dat de criminaliteit in steden hoger is omdat er meer te halen valt en de pakkans kleiner is door de anonimiteit van de grote stad.

De meeste gebieden met leefbaarheidsproblemen zijn dus in de steden te vinden, maar voorbeelden als die van Delfzijl, Hoogezand-Sappemeer, Culemborg en Leerdam maken duidelijk dat kleine plaatsen niet immuun zijn voor leefbaarheidsproblemen.

Bovendien blijkt de leefbaarheidssituatie juist in de steden tussen 1998 en 2008 het meest verbeterd te zijn. In 1998 woonden nog bijna 400.000 inwoners van de G4 (twintig procent) in een gebied met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid. In 2008 waren dat er nog een kleine 200.000, een vermindering van ruim vijftig procent. Ook in Rotterdam is het aantal mensen dat in een zeer negatief of negatief leefbare omgeving woont tussen 1998 en 2008 met bijna de helft afgenomen.

Schaal van de leefbaarheid

In totaal zijn er in Nederland ruim zeshonderd gebieden te vinden met leefbaarheidsproblemen (score: zeer negatief, negatief of matig). Deze gebieden variëren in omvang van enkele tientallen inwoners tot meer dan 10.000 inwoners. Desondanks kunnen we stellen dat het schaalniveau waarop de leefbaarheidsproblemen zich afspelen over het algemeen beduidend kleiner is dan de schaal van de “klassieke” CBS buurt. Een gemiddelde CBS buurt in de vier grote steden telt bijvoorbeeld 5700 inwoners, terwijl een gemiddeld gebied met leefbaarheidsproblemen in deze steden uit 4300 inwoners bestaat. In de G27 (CBS-buurt 2000 inwoners, gebieden met leefbaarheidsproblemen 600) en de overige Nederlandse gemeenten (CBS-buurt 1500 inwoners, gebieden met leefbaarheidsproblemen 450) is dit verschil nog groter.

Verbeteringen in het noorden en oosten

Er zijn sterke regionale verschillen in de leefbaarheidsontwikkeling gevonden. Zo is in grote delen van het noorden, het oosten, Zeeland en een gebied rond Nijmegen de leefbaarheid sterk verbeterd. In

grote delen van Zuid-Holland en Limburg is de leefbaarheidsverbetering een stuk kleiner geweest.

Hier geldt ook dat de trends in de werkloosheid en veiligheid in veel gevallen een goede verklaring voor de verschillen geven. Dat leidt tot een pessimistisch beeld van de ontwikkeling van de leefbaarheidscores voor het zuiden van het land, waar de werkloosheid als gevolg van de recessie naar verwachting het meeste zal gaan oplopen.

Verschillen verklaard

Op een lager schaalniveau spelen echter ook lokale zaken een rol. Wanneer de lokale leefbaarheid wordt onderzocht, kan niet worden volstaan met verklaringen uit landelijke trends. In dit onderzoek is een poging gedaan om verschillen tussen wijken op het gebied van leefbaarheidsontwikkeling te verklaren uit kenmerken van die wijken.

Die belangrijkste conclusies staan samengevat in onderstaande tabel:

Welke kenmerken van de wijken in 1998 hangen samen met de leefbaarheidsontwikkeling tussen 1998 en 2008?

Hangt negatief samen met de ontwikkeling van de leefbaarheid	Hangt positief samen met de ontwikkeling van de leefbaarheid
Gunstige uitgangspositie leefbaarheid	Ongunstige uitgangspositie leefbaarheid
Ligging in een stad	Ligging in of nabij het centrum van de stad/vooorlogse wijken
Ligging in de Randstad	Veel hoogopgeleiden en zelfstandigen onder de bevolking
Ligging ver weg van het centrum van de stad/jongste wijken	
Winkels met veel jongeren in de buurt	
Groot aandeel niet-westerse allochtonen onder de bevolking	
Veel eenoudergezinnen	
Veel langdurige werklozen (in een economisch kansrijke omgeving)	
(Toename) aandeel jongeren tussen 10 en 19 jaar	
Veel sociale huurwoningen	
Veel hoogbouw (meer dan 3 bouwlagen)	

Convergentie

Er heeft de afgelopen tien jaar een convergentietrend plaatsgevonden: slechte wijken zijn er gemiddeld op vooruit gegaan en (een aantal) goede wijken zijn er op achteruit gegaan. Qua leefbaarheid zijn wijken dus wat meer op elkaar gaan lijken. Een verklaring voor deze tendens kan zijn dat steeds de slechtste wijken worden aangepakt, waardoor daar een verbetering optreedt. Als gevolg van die aanpak verplaatsen de problemen zich (gedeeltelijk) uit deze slechte wijken naar betere wijken, die er daardoor op achteruit gaan. De casestudy's van Rotterdam Hoogvliet, de Schilderswijk in Den Haag en Utrecht laten zien dat het plausibel lijkt dat problemen zich naar aanliggende gebieden kunnen verplaatsen. Of hier

inderdaad sprake is van een zogenaamd 'waterbedeffect' is nog niet aangetoond. Daar wordt in een separate studie die WWI laat uitvoeren op de Leefbaarometer aandacht aan besteed.

Hoe dichter bij het centrum, hoe beter

Wijken die ver weg liggen van het centrum (over het algemeen wijken uit de jongere bouwperiodes) en wijken met veel sociale huurwoningen en hoogbouw hebben het over het algemeen op het gebied van leefbaarheid tussen 1998 en 2008 minder goed gedaan. Vooroorlogse wijken laten in diezelfde periode juist een verbetering zien.

Bevolkingssamenstelling is een belangrijke verklaring

Wijken met veel eenoudergezinnen en jongeren tussen 10 en 19 jaar hebben zich ongunstig ontwikkeld, en wijken met veel hoogopgeleiden en zelfstandigen gunstig. Tot slot blijkt dat hoewel de wijken waar veel niet westerse allochtonen en langdurig werklozen wonen meer dan gemiddeld vooruit zijn gegaan, er een statistisch negatief verband bestaat tussen het aandeel werklozen en niet westerse allochtonen en leefbaarheidsontwikkelingen.

Bij die laatste conclusie is het de vraag of het negatief verband te maken heeft met een eventuele toename van overlast en onveiligheid of dat in wijken met veel werklozen en allochtonen in 1998 die bevolkingsgroepen (die zelf onderdeel uitmaken van de Leefbaarometer) in de periode daarna verder zijn toegenomen (segregatie). Vervolgonderzoek waarin vergelijkbare modellen voor de subdimensies uit de Leefbaarometer worden geschat, kan dat uitwijzen.

Gevolgen van de recessie

Een inschatting van de gevolgen van de recessie op de score van de Leefbaarometer laat tot slot zien dat de score op die Leefbaarometer in 2010 als gevolg van de recessie naar verwachting verslechterd zal zijn tot ongeveer het niveau van 2006. De verslechtering is vermoedelijk het grootst in de steden in het zuiden van het land en in de regio Amsterdam. Daarbinnen zijn naar verwachting vooral de wijken die toch al te kampen hebben met een ongunstige leefbaarheidssituatie de klos.

Overigens betekent dit niet dat de scores in 2010 inderdaad slechter zullen zijn dan in 2008. Tegengestelde positieve ontwikkelingen als gevolg van succesvol beleid kunnen ervoor zorgen dat de gevolgen van de recessie op de leefbaarheid in de wijken beperkt blijven. Ook hebben we in het verleden kunnen zien dat er wijken zijn die zich kunnen onttrekken aan de schommelingen in leefbaarheid die veroorzaakt worden door de economische ontwikkeling.

1. Inleiding

In 2009 is de vierde meting van de Leefbaarometer gereedgekomen. Dat betekent dat de leefbaarheidsscore voor alle wijken en buurten in Nederland bekend is voor de jaren 1998, 2002, 2006 en 2008. En dat betekent ook dat kan worden nagegaan hoe de leefbaarheid zich de laatste tien jaar heeft ontwikkeld. Een mooi moment om de ontwikkelingen in leefbaarheid door de tijd aan een grondige analyse te onderwerpen. Dat gebeurt in dit rapport.

Leefbaarheid is geen eenduidig begrip. Kenmerkend aan het begrip is dat de meeste mensen er hun eigen invulling aan geven. In de wetenschappelijke literatuur lijkt niettemin enige overeenstemming te zijn dat leefbaarheid iets zegt over de woonomgeving vanuit het perspectief van de mens. In deze rapportage wordt daarom de volgende definitie van leefbaarheid gebruikt:

‘Leefbaarheid is de mate waarin de omgeving aansluit bij de eisen en wensen die er door de mens aan worden gesteld¹.’

De leefbaarheid van wijken en buurten en de ontwikkelingen daarin staan de laatste jaren sterk in de belangstelling. Het is zelfs één van de belangrijkste thema's op de politieke agenda van het afgelopen decennium geworden. Ook beleidsmatig is er veel aandacht naar uitgegaan, zowel landelijk als lokaal. Zo zijn vanaf de start van het Grotestedenbeleid in 1994 al specifieke wijken met leefbaarheidsproblemen in de (grotere) steden benoemd. De afgelopen jaren zijn er ook andere – deels overlappende – lijstjes met wijken geweest die om verschillende redenen bijzondere aandacht verdienen en vaak ook kregen. Zo waren daar de aandachtsgebieden voor stedelijke vernieuwing (ISV1 en -2), de 56 prioriteitswijken van Kamp, de 140 brandhaarden van Winsemius en momenteel de veertig krachtwijken in de wijkenaanpak.²

Met de aandacht voor deze specifieke wijken waar complexe vraagstukken rond werkloosheid, veiligheid en kwaliteit van de sociale en fysieke leefomgeving een integrale benadering vereisten, ontstond ook een toenemende behoefte aan inzicht in de daar

gerealiseerde ontwikkelingen. Daar zijn in het verleden diverse instrumenten voor ontwikkeld, zoals de Monitor Grotestedenbeleid³. Die instrumenten waren echter in belangrijke mate gestoeld op een operationalisatie van leefbaarheid als beleving (perceptie). Het inzicht in de ontwikkelingen in de leefbaarheid werd dan ook voor een groot deel gebaseerd op informatie uit enquêtes. En hoewel dat op zichzelf relevante informatie opleverde, bracht het noodzakelijkerwijs wel een verenging van het blikveld met zich mee. Door de kosten die verbonden zijn aan grootschalige enquëtering werd de informatie over de ontwikkelingen in de leefbaarheid namelijk beperkt tot die gebieden die in de lijstjes voorkwamen: de wijken die de doelgroep vormen van het beleid.⁴

Het is echter geen wetmatigheid dat problemen met de leefbaarheid beperkt zijn of beperkt blijven tot die wijken of buurten die als probleembuurt zijn benoemd. Buurten zoals Oosterwei in Gouda, de Geitenkamp in Arnhem of de Diamantbuurt in Amsterdam-Zuid, die schijnbaar ‘uit het niets’ in het nieuws komen, bevestigen dat. Zonder een specifiek beeld van de leefbaarheid in dergelijke wijken kan niet goed worden opgemaakt of deze wijken door incidenten in het nieuws komen en de problemen mogelijk worden uitgegroot, of dat er in meer structurele zin iets aan de hand is. Daarnaast is het ook goed mogelijk dat de lokalisering van probleemgebieden verandert in de tijd. Immers, als er in een gebied sterk wordt ingegrepen, kan het zo zijn dat de problemen worden opgelost. Maar het is ook mogelijk dat ze zich over de stad of de regio verspreiden of in geconcentreerde vorm elders de kop opsteken. In dat laatste geval is een nieuw probleemgebied geboren.

Dat het van belang is om niet alleen de ontwikkelingen in de aangewezen probleemwijken te volgen maar dat veel breder te doen, is een inzicht dat al langere tijd bestaat. Zo heeft onder meer het Burgerplatform in 2005 al aan de minister van VROM gevraagd om een Algemene Periodieke Keuring voor wijken te ontwikkelen. En de laatste jaren zijn in de Tweede Kamer ook herhaaldelijk vragen gesteld over de eventuele en onbedoelde effecten van de intensieve aanpak van de Vogelwaardwijken. Alleen door verder te kijken dan de aangewezen probleemwijken, kan immers een beeld worden verkregen of het ook in algemene zin beter gaat met de leefbaarheid in Nederland. Vragen die een antwoord behoeven dat de aangewezen probleemwijken overstijgt, zijn onder meer:

¹ Leidelmeijer, K. en I. van Kamp (2003), Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid; naar een begrippenkader en conceptuele inkadering, RIGO en RIVM i.o.v. VROM, Bilthoven 630950002/2003.

² Harmsen, R. (2007). Wijkenlijsten, in Tijdschrift voor de Volkshuisvesting, pp. 26-33, 2007/4.

³ Verweij, A.O., B. Goezinne en A. Dijkstra, Opmaat tot signalering.

Instrumentontwikkeling voor de monitor grotestedenbeleid, Instituut voor Sociologisch-Economisch Onderzoek (ISEO), Rotterdam, 1995.

⁴ Verweij, A., S. Boksic, K. Leidelmeijer, G. Marlet, Leefbaarometer: beter zicht op wat er echt speelt, in: Tijdschrift voor de Volkshuisvesting, pp. 41-45, 2008/6.

- Gaat het nu eigenlijk beter of slechter met de leefbaarheid in Nederland?
- Wat is de ruimtelijke schaal van leefbaarheidsproblemen en hebben hierin veranderingen plaatsgevonden?
- Hoe zijn de gebieden met leefbaarheidsproblemen verdeeld over het land (vooral in grote steden of ook in kleinere gemeenten) en is dit constant of zijn hierin veranderingen te onderkennen?
- Zijn er specifieke bevolkingsgroepen die meer dan andere in de probleemgebieden wonen? En zijn hierin veranderingen zichtbaar?
- Wat zijn de oorzaken van de ontwikkelingen?

Tot voor kort was het niet goed mogelijk om de bovenstaande vragen te beantwoorden. In het bijzonder de ontwikkeling van de leefbaarheid wist zich aan systematische analyse en inzicht te onttrekken door de diffuse definitie van het begrip leefbaarheid, de onvolkomen operationalisering en het niet beschikbaar zijn van gegevens op een voldoende laag schaalniveau. Met de Leefbaarometer⁵ – die door onderzoekers van RIGO en Atlas voor gemeenten is ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van VROM – is een systematische analyse van de ontwikkeling van de leefbaarheid wel goed mogelijk. Dat wordt dan ook in deze rapportage gedaan. Omdat het voor het eerst is dat er analyses met de Leefbaarometer plaatsvinden, wordt allereerst in wat meer detail ingegaan op het instrument.

De Leefbaarometer brengt de leefbaarheidssituatie van alle Nederlandse woongebieden in beeld. De Leefbaarometer is samengesteld uit 49 omgevingsindicatoren waarvan statistische analyse heeft uitgewezen dat ze invloed hebben op het oordeel van bewoners over hun woonomgeving en de voorkeur voor woongebieden zoals die tot uitdrukking komt in de prijs van woningen. Met behulp van deze omgevingsindicatoren wordt voorspeld hoe leefbaar de bewoners hun woonomgeving vinden.

Omgevingsindicatoren zijn bijvoorbeeld de fysieke verschijningsvorm van de woonomgeving: hoe ziet het eruit en wat is er wel of niet aanwezig aan woningen, gebouwen, ruimte en voorzieningen. Maar ook de sociale context heeft een plek in de Leefbaarometer: de sociaal-economische en sociaal-culturele situatie van de lokale bevolking wordt als omgevingsindicator gezien. Bovendien worden overlast en onveiligheid in de woonomgeving meegenomen: hoe veilig voelen de bewoners zich en hoeveel en welke bronnen van hinder zijn aanwezig.

In de Leefbaarometer worden de verschillende indicatoren gecombineerd in een eindscore die de leefbaarheid van een gebied aangeeft. Deze eindscore wordt uitgedrukt in een bewonersoordeel en loopt van ‘zeer negatief’ tot ‘uiterst positief’. Hierdoor biedt de Leefbaarometer een duidelijke referentie in plaats van een abstracte score. Een positieve score betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen positief zullen zijn over de leefomgeving.

⁵ Voor meer informatie over de ontwikkeling van de Leefbaarometer, zie het rapport De Leefbaarometer: rapportage instrumentontwikkeling (Leidemeijer, Marlet e.a.: 2008), dat te downloaden is van www.vrom.nl/leefbaarometer.

Omgekeerd geldt dat een negatieve score betekent dat de bewoners naar verwachting gemiddeld genomen een negatief oordeel over de leefbaarheid van hun woonomgeving zullen hebben. Deze interpretatie is belangrijk omdat daarmee niet alleen vergelijkingen tussen wijken mogelijk zijn, maar er ook een absoluut niveau wordt geïntroduceerd. Er blijven dus altijd veertig slechtste wijken, maar die kunnen tegelijkertijd allemaal ‘positief’ scoren.

In deze rapportage worden gebieden met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheidsscore als gebieden met grote leefbaarheidsproblemen gezien. In dit soort gebieden heeft een accumulatie van problemen plaatsgevonden, waardoor de leefbaarheid ernstig achterop is geraakt. Wanneer daar gebieden met een matige leefbaarheidsscore bij worden genomen, wordt gesproken van leefbaarheidsproblemen.

Een belangrijke meerwaarde van de Leefbaarometer is dat er op een zeer laag schaalniveau wordt gewerkt. Er wordt uitgegaan van zes positionele postcodegebieden (gemiddeld 25 woningen per gebied). Daardoor kan de leefbaarheid onafhankelijk van administratieve buurt- en wijkgrenzen in beeld worden gebracht. Hierdoor wordt ook duidelijk of voor (kleine) delen van wijken en buurten de leefbaarheid al dan niet een probleem vormt. Het kan namelijk best zo zijn dat er in aandachtswijken stukken zijn met een goede leefbaarheid, of juist andersom, dat er in goede wijken kleine delen zijn met leefbaarheidsproblemen. Hoewel wordt uitgegaan van zes positionele postcodegebieden, wordt niet op dat niveau gerapporteerd, maar op een niveau hoger: ‘clusters’ van zes positionele postcodegebieden die een vergelijkbare leefbaarheidsscore hebben. Die clusters kunnen gelokaliseerd zijn binnen de grenzen van een bestaande CBS-buurt, maar kunnen ook grensoverschrijdend zijn.

De belangrijkste toepassing van de Leefbaarometer zijn de kaartbeelden van de leefbaarheidssituatie van alle Nederlandse woongebieden, zoals die op www.vrom.nl/leefbaarometer worden gepresenteerd.

Aanvullend op de leefbaarheidsscore zijn gegevens beschikbaar over zes onderliggende dimensies van leefbaarheid. Deze dimensies kunnen nuttig zijn bij de verklaring van (ontwikkeling in) de leefbaarheidssituatie in een specifiek gebied, en zullen daartoe in dit rapport ook regelmatig worden aangehaald. De zes dimensies van de Leefbaarometer bestaan onder meer uit de volgende indicatoren:

- Dimensie woningvoorraad: woningdichtheid, woningtype, bouwperiode.
- Dimensie publieke ruimte: water in de omgeving, geluidsoverlast, waarde verkochte huurwoningen, sloop van woningen.
- Dimensie voorzieningen: nabijheid supermarkt, nabijheid bankfiliaal, nabijheid groot winkelcentrum.
- Dimensie bevolkingssamenstelling: werkloosheid, inkomensniveau, opleidingsniveau, afkomst.

- Dimensie leeftijdsopbouw en sociale samenhang bevolking: verhuizingen, huishoudensamenstelling, leeftijdsopbouw.
- Dimensie veiligheid: overlast, verstoringen openbare orde, vernielingen, geweldsmisdrijven, diefstal uit auto's.

In bijlage B staan per dimensie de gebruikte indicatoren in meer detail opgesomd. Gegevens over de leefbaarheidssituatie van alle Nederlandse wijken en buurten zijn inmiddels voor 1998, 2002, 2006 en 2008 beschikbaar. Hierdoor levert de Leefbaarometer een grote hoeveelheid informatie die voor een breed scala aan toepassingen kan worden ingezet. Met behulp van de kaartbeelden kunnen bijvoorbeeld ruimtelijke ontwikkelingen worden gevolgd. Maar ook cijfermatig kan de ontwikkeling van de leefbaarheid op landelijk, regionaal en zelfs buurtniveau onderzocht worden.

In dit rapport wordt met behulp van de Leefbaarometer gekeken naar de belangrijkste ontwikkelingen die de leefbaarheid het afgelopen decennium – sinds 1998 – heeft doorgemaakt. In hoofdstuk 2 wordt gekeken naar de landelijke stand van zaken, en de ontwikkeling van leefbaarheid in de periode 1998-2008. De conjunctuurgevoeligheid van leefbaarheid wordt in hoofdstuk 3 geanalyseerd. Er wordt tevens een voorspelling gedaan van de gevolgen van de recessie op de scores op de Leefbaarometer in 2010.

In hoofdstuk 4 wordt vervolgens gekeken of de leefbaarheid zich in bepaalde delen van het land anders heeft ontwikkeld dan elders. Vervolgens wordt in hoofdstuk 5 de vraag beantwoord of het verschil in leefbaarheid tussen gebieden met veel en gebieden met weinig leefbaarheidsproblemen is toegenomen, of dat de kloof juist kleiner is geworden. Tevens wordt naar mogelijke oorzaken gezocht. De samenhang tussen bevolkingskenmerken van de wijk en de ontwikkeling van de leefbaarheid komt in hoofdstuk 6 aan bod. Hoofdstuk 7 behandelt het verband tussen de fysieke omgeving en de ontwikkeling van de leefbaarheid.

Op verschillende plaatsen in het rapport komen in kaders specifieke cases aan bod waarin relevante trends in de leefbaarheidsontwikkeling worden besproken. Deze cases dienen ter illustratie van bevindingen die op landelijk niveau zichtbaar worden, maar vooral ook om inzichtelijk te maken dat ontwikkelingen in leefbaarheid in het bijzonder zichtbaar worden op lokaal niveau.

2. De landelijke trend in leefbaarheid

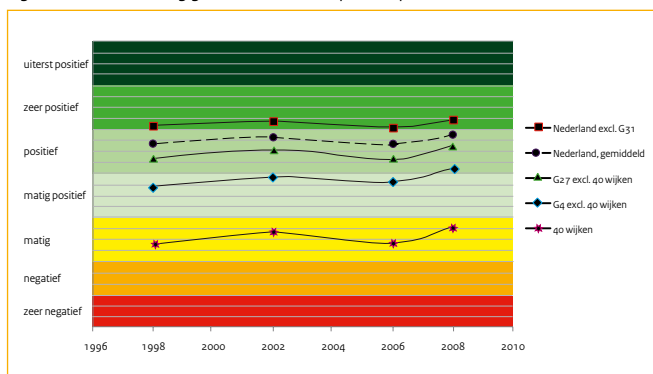
Met behulp van de cijfers achter de Leefbaarometer kan worden berekend hoe het gemiddeld gaat met de leefbaarheid in de Nederlandse woongebieden en wat de ontwikkelingen daarin zijn geweest. In figuur 2.1 staat de ontwikkeling van de gemiddelde leefbaarheidsscores door de jaren heen weergegeven.

Uit deze figuur wordt duidelijk dat sinds 1998 de leefbaarheid in Nederland gemiddeld genomen telkens in de categorie 'positief' te vinden is. In de vier grote steden is de leefbaarheid iets lager, maar nog altijd gemiddeld 'matig positief'. Het gemiddelde van de G27 bevindt zich in dezelfde categorie als de landelijke leefbaarheid, maar blijft toch bijna een halve categorie achter. In de gemeenten buiten de G4 en G27 is de leefbaarheid gemiddeld 'zeer positief'. De veertig aandachtswijken, die deel uitmaken van de wijkenaanpak, hebben een gemiddelde leefbaarheid van 'matig'.

In de gemiddelde scores in figuur 2.1 is een schommeling waarneembaar. Tussen 1998 en 2002 verbeterde de leefbaarheid maar deze keerde in 2006 gemiddeld genomen op het oude niveau terug. Wel zijn er grote verschillen tussen wijken, zo zal uit de volgende hoofdstukken blijken.

In de periode van 2006 tot 2008 is de leefbaarheid weer verbeterd, om op het hoogste niveau tot nu toe uit te komen, zij het dat het verschil met de scores in 2002 beperkt is. Opvallend is dat in de vier grote steden en de veertig aandachtswijken de leefbaarheid gemiddeld met bijna een halve categorie is verbeterd sinds 1998. Dat is ruim twee keer meer in vergelijking met het landelijke gemiddelde.

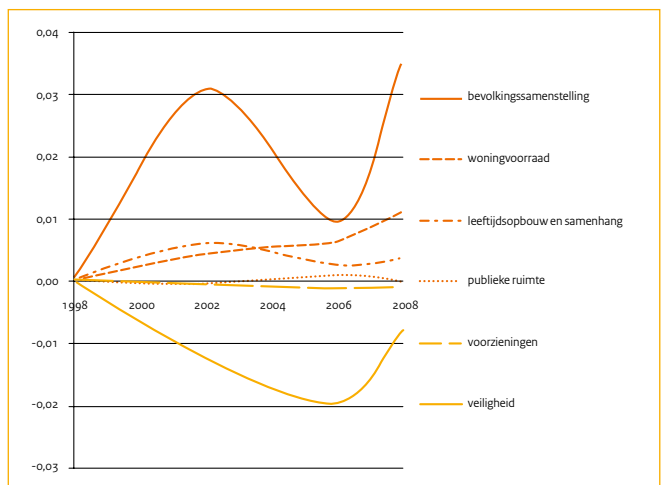
Figuur 2.1 Ontwikkeling gemiddelde scores op de Leefbaarometer

Ontwikkeling van de dimensies

In de onderstaande figuur is aangegeven hoe de gevonden schommeling in leefbaarheidsscores te verklaren is uit de ontwikkeling van de verschillende dimensies. Uit de figuur wordt duidelijk dat vooral de dimensie bevolkingssamenstelling – de sociaal-economische positie van de lokale bevolking – verantwoordelijk is voor de golfbeweging. De schommeling die zichtbaar is in de leefbaarheidsscore, is ook voor de score van deze dimensie zichtbaar: de dimensiescore is tussen 1998 en 2002 verbeterd, om in de vier daaropvolgende jaren weer bijna naar het uitgangspunt terug te keren, en uiteindelijk tussen 2006 en 2008 weer flink te verbeteren.

Figuur 2.2 Ontwikkelingen per dimensie (indexscore 1998 = 0)

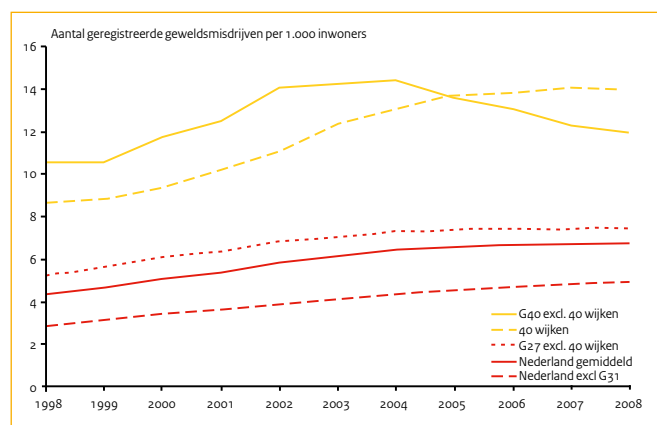

De vraag is hoe dat komt. De schommeling in de landelijke score op de dimensie bevolkingssamenstelling blijkt voornamelijk te kunnen worden verklaard uit ontwikkelingen in de werkloosheid. In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3) wordt daar verder op ingegaan. Daarin wordt bovendien een inschatting gegeven van de verwachte gevolgen van de economische recessie op de scores op de Leefbaarometer.

De gemiddelde leefbaarheidsscore kwam dus, na de stijging tussen 1998 en 2002, in 2006 weer op het oorspronkelijke niveau van 1998 uit. In 2008 was het niveau echter weer hoger dan in 2002 (zie figuur 2.1). Uit figuur 2.2 blijkt dat de dimensie bevolkingssamenstelling in 2006 nog op een hoger niveau ligt dan in 1998. Bovendien kan niet de volledige verbetering tussen 2006 en 2008 aan deze dimensie worden toegeschreven. Er moet dus nog een andere factor zijn die verantwoordelijk is voor de verslechtering van de score op de Leefbaarometer tussen 2002 en 2006, en voor de verbetering tussen 2006 en 2008.

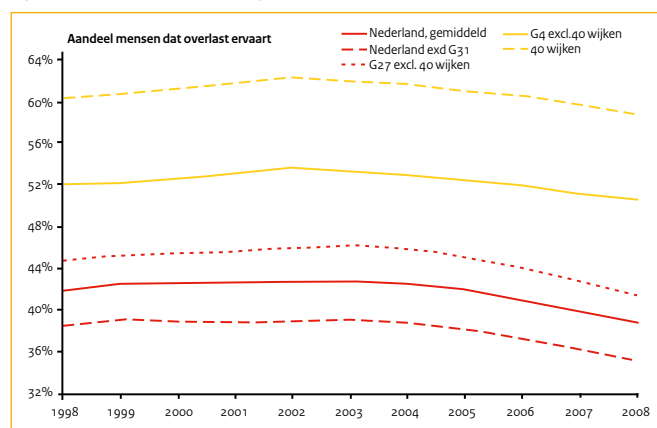
Dat blijkt in het bijzonder de ontwikkeling op de dimensie veiligheid te zijn geweest (zie figuur 2.2). Deze dimensie laat tot en met 2006 een structurele verslechtering zien, en daarna een forse verbetering. De verslechtering tot 2006 kan op het conto van het toegenomen aantal geweldsmisdrijven worden geschreven, zowel in de grotere gemeenten als daarbuiten. Figuur 2.3 laat dat zien.

Figuur 2.3 Landelijke ontwikkeling aantal geweldsmisdrijven

De verbetering tussen 2006 en 2008 op de dimensie veiligheid is het gevolg van een afname van de mate van overlast in de woonomgeving (figuur 2.4). Die afname is waarschijnlijk het gevolg van een afname van de werkloosheid in dezelfde periode. In die periode blijkt namelijk vooral de jeugdwerkloosheid in de meeste Nederlandse wijken fors te zijn teruggedrongen. En uit recent onderzoek blijkt dat juist de afname van de jeugdwerkloosheid tussen 2005 en 2008 sterk significant samenhangt met een afname van de mate van overlast in de wijken in dezelfde periode.⁶

Figuur 2.4 Landelijke ontwikkeling overlast

Het is niet onlogisch dat juist de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid in belangrijke mate verantwoordelijk zijn voor de landelijke fluctuaties in de leefbaarheidsscore. In tegenstelling tot de meeste andere indicatoren, die vooral van lokale ontwikkelingen

en lokaal beleid afhankelijk zijn, worden deze twee indicatoren beïnvloed door nationale (of zelfs internationale) trends. Vooral de werkloosheidsontwikkeling hangt voor een deel af van de ontwikkelingen in de nationale en internationale economie. Lokaal zijn er zeker fluctuaties in werkloosheidsontwikkeling te zien, maar de economische conjunctuur zal onvermijdelijk overal zijn weerslag hebben (zie hoofdstuk 3).

Een tweede reden dat juist de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid trendbepalend zijn, is dat deze dimensies veel invloed hebben op de eindscore van de Leefbaarometer. Samen bepalen ze ongeveer 55 procent van de variatie in de eindscore. Het is dan ook logisch dat veranderingen in de indicatoren binnen deze dimensies sterk doorwegen in de eindscore van de leefbaarheid. Dat deze dimensies zo'n groot aandeel hebben, is overigens bepaald op grond van statistische analyses, en heeft geen normatief element in zich.

Tot slot moet worden opgemerkt dat de indicatoren uit beide dimensies relatief volatiel zijn; ze kunnen op korte termijn in verhouding heftige schommelingen laten zien. De meeste andere indicatoren in de Leefbaarometer ontwikkelen zich meer geleidelijk. De woningvoorraad of de publieke ruimte verandert bijvoorbeeld niet zo sterk van het ene op het andere jaar – zeker landelijk niet. Daar gaat meer tijd overheen. De volatiliteit van de variabelen is dus een derde reden dat juist de variabelen uit de dimensies bevolkingssamenstelling en veiligheid eruit springen in de verklaring van de landelijke ontwikkeling van de scores op de Leefbaarometer.

Verschillen binnen Nederland

In de rest van dit onderzoek zullen de verschillen in ontwikkeling binnen Nederland worden achterhaald en verklaard. Daarbij worden steeds de ontwikkeling tussen 1998 en 2008 bestudeerd, omdat dat de volledige periode is waarover de scores in de Leefbaarometer beschikbaar zijn. Er wordt daarbij niet verder ingegaan op de fluctuaties tussen 1998 en 2002, tussen 2002 en 2006 of tussen 2006 en 2008. De uitkomsten uit de analyses waarmee de verschillen tussen wijken worden verklaard blijken overigens vrijwel identiek te zijn voor de – conjunctuurneutrale – periode 1998-2006. Dat betekent dat de uitkomsten van dit onderzoek robuust zijn voor de onderzoeksperiode die gekozen is.

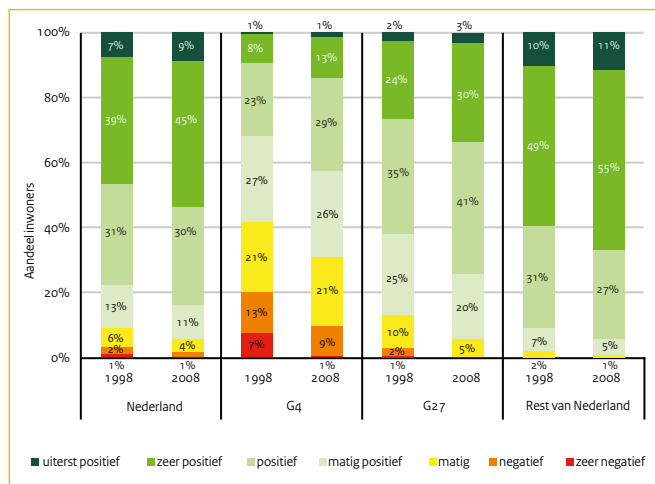
Tot nu toe is in dit hoofdstuk een beeld geschetst van de ontwikkelingen in de gemiddelde leefbaarheid op landelijk niveau, en welke dimensies daarin een rol spelen. Deze landelijke ontwikkelingen zeggen vanzelfsprekend weinig over de ontwikkeling in specifieke wijken. Een gemiddelde leefbaarheidsscore – of die nu landelijk of op gemeenteniveau is bepaald – verhuult namelijk dat daar een grote variatie aan verschillende leefbare buurten onder kan liggen. Eenzelfde gemiddelde score voor een stad kan immers ontstaan als elke wijk in die stad die gemiddelde score heeft, maar ook als er zowel wijken zijn met een zeer positieve als met een zeer negatieve score. In dat laatste geval middelen de positieve en negatieve scores elkaar uit. Het zal duidelijk zijn dat beide gebieden met dezelfde

⁶ G.A. Marlet, J. Poort, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De baat op straat. Het effect van de investeringen van woningcorporaties op overlast, onveiligheid en verloederding in de buurt (Atlas voor gemeenten / SEO Economisch Onderzoek, Utrecht / Amsterdam), p. 61.

gemiddelde score met een zeer andere leefbaarheidssituatie te maken hebben. Hetzelfde geldt voor de ontwikkelingen.

Om een goed beeld te krijgen van de omvang van de leefbaarheidsproblemen is het dan ook beter om te kijken naar de (verandering in de) verdeling van leefbaarheidsscores dan alleen naar het gemiddelde. Dan kan ook inzichtelijk worden gemaakt hoeveel mensen woonachtig zijn in gebieden met leefbaarheidsproblemen, of juist in gebieden met een zeer goede leefbaarheid, en hoe dit zich door de tijd heen ontwikkelt. In figuur 2.5 is te zien hoe groot het aandeel bewoners is dat te maken heeft met een woonomgeving met een bepaalde leefbaarheidsscore in 1998 en 2008.

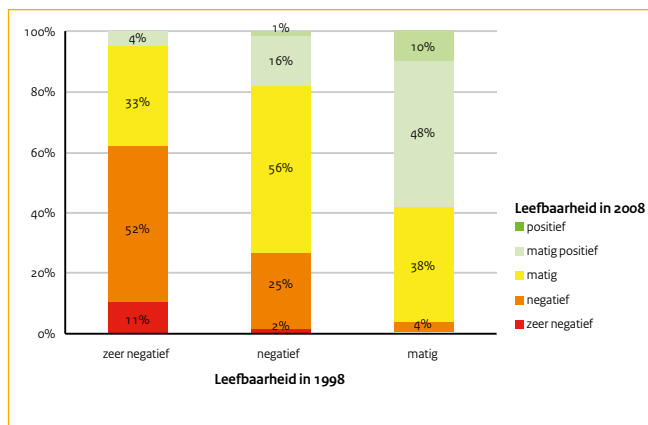
Figuur 2.5 Verdeling leefbaarheidsscores

Uit de figuur is op te maken dat in 2008 95 procent van de Nederlanders in een gebied woonde dat minimaal als 'matig positief' kan worden geclassificeerd. Dat is meer dan in 1998 toen dat aandeel negentig procent was. Slechts 1,3 procent van de Nederlanders had in 2008 te maken met een woonomgeving met grote leefbaarheidsproblemen, ofwel bewoners die in een gebied met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheidsscore woonden. Ten opzichte van de 3,3 procent van de Nederlanders in 1998 is hier een duidelijke daling zichtbaar. Ook als de gebieden met een matige leefbaarheidsscore erbij worden genomen, is een daling van de leefbaarheidsproblemen zichtbaar. In 1998 woonde nog 9,1 procent van de Nederlanders in een woonomgeving met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore. Tien jaar later is dat nog 5,6 procent. Dit zijn belangrijke positieve ontwikkelingen en ook een bevestiging van de uitkomsten die eerder zijn gepresenteerd in bijvoorbeeld de 'tussenstand van de stedelijke vernieuwing'.⁷

⁷ Iersel, J. van, K. Leidelmeijer e.a. (2007). Stedelijke Vernieuwing, een tussenstand; verdieping van en achtergronden bij de ISV II-prestaties van de steden; RIGO i.o.v. VROM WWI, Den Haag, december 2007.

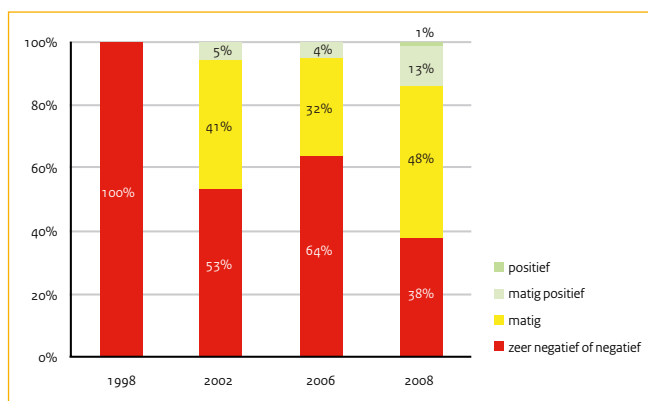
Figuur 2.6 Leefbaarheid in 2008 van gebieden met leefbaarheidsproblemen in 1998*

*In de drie kolommen wordt van de gebieden met leefbaarheidsscores zeer negatief, negatief of matig in 1998, de leefbaarheidsscore in 2008 weergegeven. Uit de eerste kolom blijkt dan bijvoorbeeld dat van alle gebieden die in 1998 een zeer negatieve leefbaarheidsscore hadden, in 2008 52 procent nog een negatieve leefbaarheidsscore heeft en 33 procent een matige.

Deze positieve boodschap betekent echter niet dat alle problemen zijn opgelost of zich langzamerhand aan het oplossen zijn. In figuur 2.6 is te zien dat slechts een beperkt aantal gebieden met grote leefbaarheidsproblemen in 1998 (score: zeer negatief of negatief) zich heeft ontwikkeld tot een groen gebied, oftewel tot een gebied waar de leefbaarheid op zijn minst 'matig positief' is. Veel van de gebieden met grote leefbaarheidsproblemen waar de leefbaarheid de afgelopen tien jaar is verbeterd, hebben nu te maken met een 'matige' leefbaarheidsscore. Dat betekent dat de grootste leefbaarheidsproblemen in die gebieden achter de rug zijn, maar dat er wel degelijk nog steeds leefbaarheidsproblemen zijn. Ook bestaat de kans dat dit soort gebieden terugvallen tot een gebied met grote leefbaarheidsproblemen, bijvoorbeeld als gevolg van de recessie (zie hoofdstuk 3)

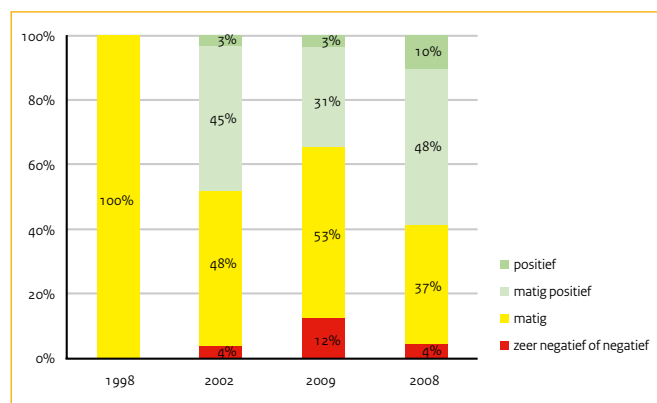
Figuur 2.7 Leefbaarheid in 2002, 2006 en 2008 van gebieden met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid in 1998

In figuur 2.7 is te zien hoe gebieden met grote leefbaarheidsproblemen in 1998 zich in het daaropvolgende decennium hebben ontwikkeld. Tussen 1998 en 2002 ontwikkelde bijna de helft van deze gebieden zich tot een gebied met minimaal een matige leefbaarheid. In de vier daaropvolgende jaren ging het, mede onder

invloed van de economische ontwikkelingen, minder met de leefbaarheid in Nederland. Een deel van de gebieden die in 1998 grote leefbaarheidsproblemen hadden en die in 2002 in de categorie 'matig' terechtkwamen, viel tussen 2002 en 2006 weer terug tot een gebied met grote leefbaarheidsproblemen. Dit is te zien aan de toename van het percentage gebieden met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheidsscore van 53 naar 64 procent (van de gebieden die in 1998 een zeer negatieve of negatieve leefbaarheidsscore hadden). Positief is echter dat de terugval geen honderd procent was. Hoewel de meeste van deze gebieden kwetsbaar blijven, zijn er blijkbaar ook gebieden waar de positieve ontwikkelingen meer structureel van aard zijn.

Figuur 2.8 Leefbaarheid in 2002, 2006 en 2008 van gebieden met een matige leefbaarheid in 1998

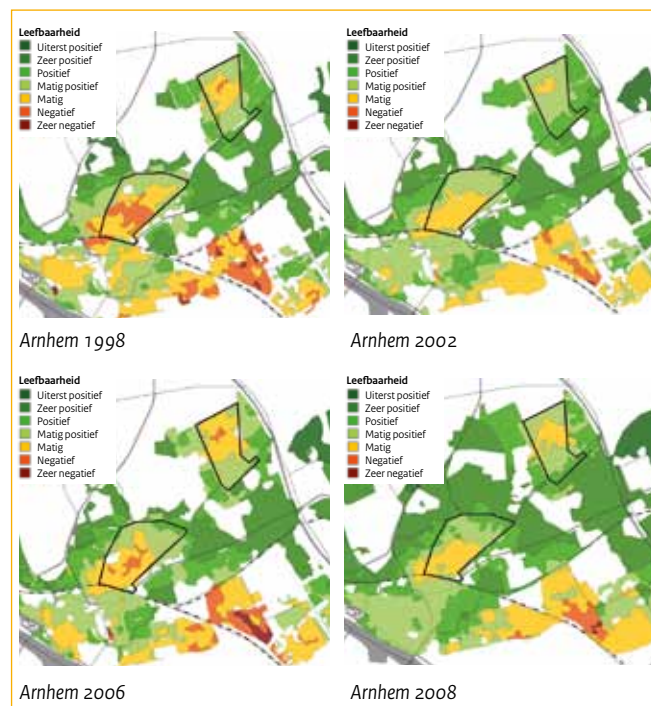

In figuur 2.8 is te zien hoe de gebieden met een matige leefbaarheidsscore in 1998 zich hebben ontwikkeld. Tussen 1998 en 2002 ontwikkelde 48 procent van deze gebieden zich tot een gebied met minimaal een matig positieve leefbaarheid. Dat aandeel daalde in de vier daaropvolgende jaren tot 34 procent. Onder invloed van onder meer conjuncturele ontwikkelingen is een deel van de gebieden, die zich eerst uit het domein van de matige leefbaarheid hadden ontwikkeld, weer teruggevallen tot een gebied met een matige leefbaarheid. Ook hier geldt dat lang niet alle gebieden die zich positief hebben ontwikkeld weer terugvallen; 34 procent van de gebieden (met een matige leefbaarheidsscore in 1998) scoorde in 2006 nog altijd minimaal matig positief op de leefbaarheid. Ruim de helft van de gebieden die in 1998 een 'matige' leefbaarheidsscore haalden, heeft zich in de daaropvolgende tien jaar ontwikkeld tot het groene domein. Het merendeel van deze gebieden heeft momenteel een leefbaarheidsscore van 'matig positief'. Maar tegelijkertijd moet worden opgemerkt dat een klein aantal gebieden dat in 1998 nog 'matig' scoorde in de daarop volgende jaren min of meer structureel tot de groep met grote leefbaarheidsproblemen is gaan behoren.

In onderstaand kader wordt voor de stad Arnhem geïllustreerd hoe gebieden kunnen variëren tussen de scores (zeer) negatief en matig of tussen matig en matig positief. In het noorden (de Geitenkamp) en het westen (Klarendal) zijn beide schommelingen door de jaren

heen zichtbaar. In Klarendal is overigens gedurende de gehele periode, ondanks de schommeling, een verbetering zichtbaar.

Figuur 2.9 Leefbaarheid in Arnhem tussen 1998 en 2008

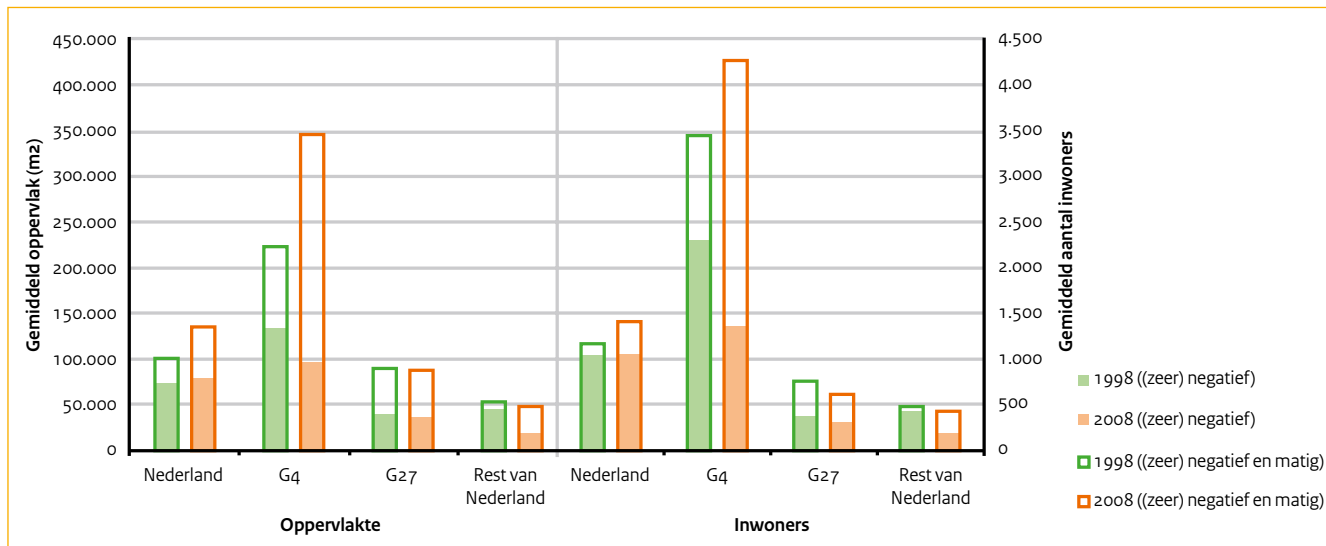

Een lager schaalniveau

Nu de leefbaarheid voor het eerst landsdekkend inzichtelijk is gemaakt op een zeer laag schaalniveau kan bottom-up duidelijk worden wat de schaal van de leefbaarheidsproblemen in Nederland is. In vrijwel alle publicaties over wijken en hun ontwikkeling in leefbaarheid werden de wijken en buurten tot op heden als laagste geografische analyse-eenheden beschouwd. Hierdoor was het niet mogelijk om binnen de wijken en buurten een onderscheid in de leefbaarheid te maken. Ook was het niet mogelijk om gebieden met leefbaarheidsproblemen die over de grenzen van de wijken en buurten heen liepen, te identificeren. In deze rapportage wordt gekeken naar gebieden die op een lager schaalniveau dan de klassieke wijk- en buurtindeling liggen: de clusters van 6-ppc-gebieden met een homogene leefbaarheidsscore. Van die gebieden kan worden bepaald hoe groot ze zijn en hoeveel inwoners ze hebben, waardoor de schaal van de leefbaarheidsproblemen scherper zichtbaar wordt.

De gemiddelde omvang en het gemiddeld aantal inwoners per gebied met leefbaarheidsproblemen in 2008 is weergegeven in figuur 2.10 (zie ook figuur 2.12). De holle balk beslaat de gebieden met leefbaarheidsproblemen waar de leefbaarheid zeer negatief, negatief of matig is, het ingekleurde deel van de balk alleen de gebieden met grote leefbaarheidsproblemen (een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid). Uit deze figuur blijkt dat het gemiddelde gebied met grote leefbaarheidsproblemen bijna 80.000 vierkante meter groot is en wordt bewoond door 1.050 personen.

Figuur 2.10 Gemiddelde oppervlakte en gemiddeld aantal inwoners per gebied met leefbaarheidsproblemen in 1998 en 2008

Ter vergelijking: een voetbalveld heeft een oppervlakte van ongeveer 6.000 vierkante meter.

In de G4 zijn de gebieden met grote leefbaarheidsproblemen groter dan gemiddeld in Nederland, namelijk ongeveer 100.000 vierkante meter en 1.350 bewoners. De gebieden met leefbaarheidsproblemen in de G27 worden gemiddeld door 300 mensen bewoond en zijn ongeveer 35.000 vierkante meter groot. Ten slotte is in de rest van Nederland een gebied met leefbaarheidsproblemen gemiddeld 20.000 vierkante meter groot en telt het 200 inwoners. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat niet alleen de omvang van belang is, maar ook de intensiteit van de leefbaarheidsproblemen. Daarnaast zal in een klein dorp een klein gebied met leefbaarheidsproblemen een grotere impact hebben dan een zelfde soort gebied in een stad.

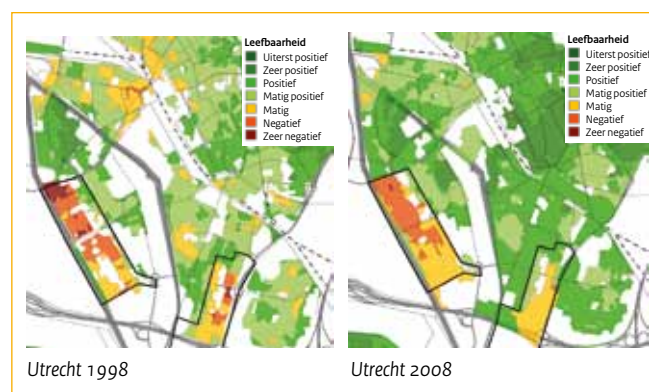
Vergeleken met de situatie in 1998 zijn in het bijzonder de gebieden met grote leefbaarheidsproblemen in de G4 kleiner geworden. Woonden er in 1998 nog gemiddeld 2.300 mensen in een gebied met grote leefbaarheidsproblemen, tien jaar later waren dat er nog circa 1.400. Ook in andere deelgebieden is sprake van een – kleine – afname van de omvang van gebieden met grote leefbaarheidsproblemen. In Nederland als geheel is in het afgelopen decennium de situatie redelijk stabiel gebleven⁸.

Eerder in dit hoofdstuk is aangestipt dat er door conjuncturele ontwikkelingen een uitwisseling bestaat tussen gebieden met een (zeer) negatieve en een matige leefbaarheidsscore. Daarom is in figuur 2.10 ook gekeken naar de omvang van gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore. De gemiddelde omvang van deze gebieden is in de afgelopen tien jaar gegroeid van 1.150 naar 1.400 inwoners. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door

een groei van dit soort gebieden in de G4, van 3.450 naar 4.300 inwoners. In de andere delen van het land is de schaal ongeveer gelijk gebleven.

Een oorzaak van de toegenomen schaal in de G4 moet gezocht worden in het gegeven dat het aantal gebieden met dit soort leefbaarheidsproblemen is afgenomen. Het zijn voornamelijk de kleinere gebieden waar de problemen zijn verminderd. Daardoor hebben de omvangrijke gebieden een relatief groter aandeel gekregen. De gemiddelde schaal van de leefbaarheidsproblemen is daardoor toegenomen in de G4. Een voorbeeld hiervan zijn de ontwikkelingen in het zuidelijke deel van Utrecht, zoals in onderstaande kaartjes te zien is. De twee grote gebieden met leefbaarheidsproblemen (Kanaleneiland in het westen en Nieuw Hoograven in het zuidoosten) zijn qua omvang ongeveer gelijk gebleven, terwijl veel van de kleinere gebieden, met een matige leefbaarheidsscore, zich ontwikkeld hebben tot gebieden met minimaal een matig positieve leefbaarheidsscore⁹.

Figuur 2.11 Leefbaarheid in Utrecht-Zuid 1998 en 2008

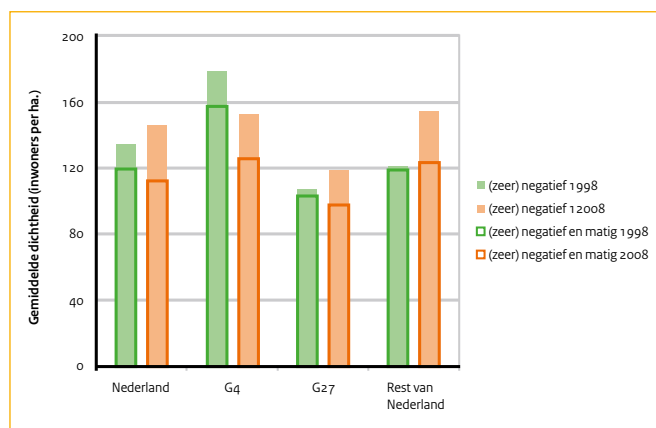

⁸ Ondanks dat de gemiddelde omvang in alle deelgebieden afneemt, is het totaal gemiddelde toegenomen. Dit wordt veroorzaakt door de sterke daling van het aantal leefbaarheidsgebieden in de G27 en de rest van Nederland. Hierdoor nemen de – grote – gebieden met leefbaarheidsproblemen in de G4 een relatief belangrijkere plek in het totaal in.

⁹ Een ander groter gebied met leefbaarheidsproblemen, Lombok, heeft zich wel tot een minimaal matig positieve leefbaarheid ontwikkeld. Dit is onder invloed van het zogenaamde gentrificatieproces gebeurd, waarover in hoofdstuk 7 meer.

In figuur 2.10 is te zien dat de afname van het gemiddelde aantal inwoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen in de G4 groter is dan de afname van het gemiddelde oppervlak van die gebieden. Dit suggereert een afname van de dichtheid van gebieden met leefbaarheidsproblemen. In figuur 2.12 wordt dit bevestigd. In de figuur is te zien dat in de G4 de gemiddelde dichtheid per gebied met (grote) leefbaarheidsproblemen is afgenomen in het afgelopen decennium. In de rest van Nederland is dat niet of nauwelijks terug te vinden. De achtergrond van deze ontwikkeling is overigens nog niet duidelijk. Het is mogelijk dat sloop hier een rol heeft gespeeld, maar het is waarschijnlijker dat een verandering van het type gebieden dat leefbaarheidsproblemen ondervindt hieraan ten grondslag ligt. Zo is de leefbaarheid in veel binnensteden (hoge dichtheid) sterk verbeterd en zijn de problemen in de naoorlogse wijken (lagere dichtheden) prominenter geworden.

Figuur 2.12 Gemiddelde dichtheid per gebied met leefbaarheidsproblemen in 1998 en 2008

Om een uitspraak te doen over de grootte van de gebieden met leefbaarheidsproblemen in verhouding tot de gebruikelijke buurt- en wijkindelingen, is een vergelijking met het oppervlak van een buurt weinigzeggend. De reden is dat in het oppervlak van de gebruikelijke buurten ook andere functies dan wonen, zoals groen, water, wegen en ruimte voor bedrijven en voorzieningen, zijn vertegenwoordigd. De leefbaarheidsclusters daarentegen hebben alleen betrekking op woongebieden. Een vergelijking met het aantal inwoners is echter wel mogelijk en zinvol.

Een gemiddelde CBS-buurt binnen de G4 kent 5.700 bewoners, terwijl een gemiddeld gebied met grote leefbaarheidsproblemen in 2008 ongeveer een kwart van dat aantal inwoners had (zie ook tabel 2.1) en een gebied met leefbaarheidsproblemen (score: zeer negatief, negatief of matig) gemiddeld driekwart. In de rest van Nederland zijn de gebieden met (grote) leefbaarheidsproblemen – naar het aantal inwoners gemeten – in verhouding tot de CBS-buurten nog kleiner: tussen de vijftien en dertig procent van het gemiddelde aantal in een CBS-buurt.

Tabel 2.1 Omvang van buurten en van clusters met leefbaarheidsproblemen in 2008 (naar aantal inwoners)

	Gemiddelde buurtgrootte	Gemiddelde clustergrootte zeer negatief, negatief of matig	Gemiddelde clustergrootte zeer negatief of negatief
G4	5.700	4.300 (75%)	1.360 (24%)
G27	2.000	600 (30%)	300 (15%)
Rest van Nederland	1.500	450 (30%)	200 (13%)

Uit deze vergelijking komt naar voren dat gebieden met leefbaarheidsproblemen behoorlijk kleiner zijn (in termen van het aantal inwoners) dan de gemiddelde buurt. Leefbaarheidsproblemen spelen dus gemiddeld genomen op een lager schaalniveau dan dat van de buurt. Dat illustreert nog eens dat leefbaarheidsproblemen vooral buiten de G4 betrekkelijk makkelijk over het hoofd kunnen worden gezien als alleen naar buurt- of wijkcores wordt gekeken.

Met het lage schaalniveau van de Leefbaarometer is het ook mogelijk om grensoverschrijdende probleemgebieden te identificeren. Hierdoor wordt precies duidelijk waar de gebieden met leefbaarheidsproblemen zich bevinden en hoe groot ze zijn, zodat de aanpak zich ook op deze locaties kan richten.

3. Conjunctuurgevoeligheid en gevolgen van de recessie

Uit het vorige hoofdstuk bleek dat de macro-economische conjunctuur van invloed is op de scores van de Leefbaarometer. Die macro-economische conjunctuur is immers sterk bepalend voor het werkloosheidsniveau in de wijken in Nederland. En dat werkloosheidsniveau vormt een belangrijk onderdeel van de score van de Leefbaarometer op de dimensie bevolkingssamenstelling. Bovendien hangen ontwikkelingen in de werkloosheid in wijken sterk significant samen met de ontwikkeling van de mate van overlast en onveiligheid,¹⁰ een andere belangrijke dimensie uit de Leefbaarometer.¹¹

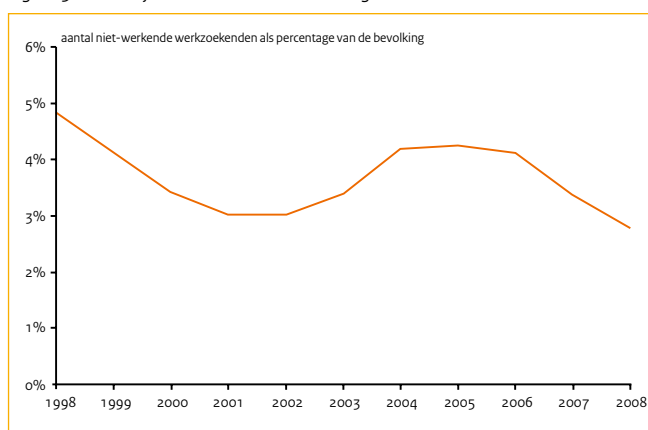
Ontwikkeling werkloosheid

Onderstaande grafiek laat de ontwikkeling van de werkloosheid in Nederland tussen 1998 en 2008 zien. Uit de grafiek blijkt dat het aantal niet-werkende werkzoekenden als percentage van de bevolking¹² tot 2001 in Nederland sterk is afgenomen. Tussen 2002 en 2005 nam de werkloosheid toe. En na 2005 is de werkloosheid weer fors gaan dalen, tot minder dan drie procent van de bevolking.

De golfbeweging in de werkloosheid in figuur 3.1 is zoals gezegd verantwoordelijk voor een groot deel van de golfbeweging in de landelijke scores op de Leefbaarometer (zie hoofdstuk 2). De geconstateerde gunstige ontwikkeling in de leefbaarheid tussen 2006 en 2008 is dan ook voor een belangrijk deel het gevolg van de fors afgenomen werkloosheid in die periode.

Nog geen jaar later is de macro-economische situatie onder invloed van de wereldwijde recessie echter drastisch veranderd. Dat heeft ongetwijfeld al consequenties gehad voor de werkloosheid in de Nederlandse wijken, en dus ook voor de virtuele scores op de Leefbaarometer. Het Centraal Planbureau verwacht dat de werkloosheid in Nederland zal toenemen van gemiddeld 304.000 werklozen in 2008¹³ tot gemiddeld 675.000 in 2010.¹⁴ Ofwel: de werkloosheid zal in twee jaar tijd naar verwachting meer dan verdubbelen.

Figuur 3.1 Landelijke werkloosheidsontwikkeling

Bron: CWI/CBS, bewerking Atlas

Effect op score Leefbaarometer

Om enig gevoel te krijgen voor het effect van die schokkende werkloosheidsontwikkeling op de leefbaarheid in de wijken, wordt in dit hoofdstuk een globale inschatting gemaakt van de verwachte scores op de Leefbaarometer in 2010.

Voor die prognoses is ervan uitgegaan dat de werkloosheid in Nederland in 2010 is aanbeland op het niveau dat door het CPB wordt voorspeld (675.000 werklozen). Vervolgens is aangenomen dat het verlies aan banen zich zal voordoen in de sectoren waarvan in het algemeen wordt aangenomen dat die in de recessie de hardste klappen krijgen: de industrie, de transportsector, de bouw en de banken & beleggingsinstellingen. De toename van de werkloosheid zal als gevolg daarvan vooral plaatsvinden in de delen van het land waar de inwoners het meest afhankelijk zijn van die sectoren.

Op basis van de sectorale structuur is per locatie in Nederland bepaald hoeveel banen er als gevolg van de recessie naar verwachting verloren gaan. Vervolgens is berekend wat dat betekent voor de inwoners van de Nederlandse gemeenten. Dat is gedaan door per locatie het verlies aan banen 'binnen acceptabele reistijd' te berekenen.¹⁵

Door dat verlies aan banen nemen de kansen op de arbeidsmarkt voor de inwoners op zo'n locatie in meer of mindere mate af. De gebruikte indicator voor 'kansen op de arbeidsmarkt' (bereikbaarheid van banen vanuit de woonplek, gecorrigeerd voor de concur-

¹⁰ G.A. Marlet, J. Poort, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De baat op straat. Het effect van de investeringen van woningcorporaties op overlast, onveiligheid en verloederding in de buurt (Atlas voor gemeenten / SEO Economisch Onderzoek, Utrecht / Amsterdam), p. 61.

¹¹ Die samenhang betekent overigens niet dat er sprake is van dubbeltelling in de Leefbaarometer. Werkloosheid en overlast & onveiligheid zijn meegeteld op basis van de weging die volgt uit regressieanalyses. In zo'n regressieanalyse wordt de coëfficiënt, en dus de wegingsfactor, voor een afzonderlijke indicator lager naarmate die sterke samenhang vertoont met een andere indicator, zodat van dubbeltelling per definitie geen sprake is.

¹² Normaal gesproken wordt de werkloosheid uitgedrukt als percentage van de beroepsbevolking. Omdat het hier echter niet gaat om arbeidsparticipatie maar om leefbaarheid in de wijk is werkloosheid uitgedrukt als percentage van de totale bevolking in die wijk.

¹³ De genoemde waardes voor werkloosheid zijn jaargemiddelden.

¹⁴ Centraal Planbureau, Centraal Economisch Plan 2009 (Den Haag). Zie de website van het CPB voor de meest recente updates van de werkloosheidsprognoses.

¹⁵ Zie voor een uitgebreide beschrijving van de gehanteerde methode: G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2009: Kansen in crisis, in: Atlas voor gemeenten 2009 (VOC Uitgevers, Nijmegen).

rentie om die banen vanuit andere woonplekken) biedt een belangrijke verklaring voor de verschillen in risico op werkloosheid in verschillende locaties in Nederland. Dat blijkt uit econometrische modellen waarmee de verschillen in werkloosheid tussen Nederlandse wijken worden verklaard.¹⁶

Met die econometrische modellen is ingeschat wat het verlies aan 'banen binnen acceptabele reistijd' betekent voor de werkloosheid in Nederlandse gemeenten in 2010. Uit die prognoses blijkt dat vooral in de steden in Brabant en Limburg, en in steden rond Amsterdam, de werkloosheid tussen 2008 en 2010 fors zal oplopen.¹⁷

Met een ruimtelijk verdeelmodel is vervolgens ingeschat hoe die extra werkloosheid zich over de 6-positie-postcodegebieden in die steden zal gaan verdelen. Dat ruimtelijke verdeelmodel bestaat uit kenmerken van de beroepsbevolking die significant van invloed zijn op de kans dat iemand werkloos wordt. Die kans blijkt bijvoorbeeld significant groter te zijn bij mensen van Marokkaanse, Turkse of Antilliaanse afkomst en bij mensen uit eenoudergezinnen. 6-positiepostcode-gebieden met meer niet-westerse allochtonen en meer eenoudergezinnen krijgen op basis van het ruimtelijke verdeelmodel dan ook een groter deel van de extra werkloosheid toebedeeld dan 6-positie-postcodegebieden met een kleiner aandeel allochtonen en eenoudergezinnen onder de bevolking.

Omdat dergelijke kenmerken van de bevolkingssamenstelling in de wijken ook onderdeel uitmaken van de Leefbaarometer is het weinig verrassend dat de werkloosheid tussen 2008 en 2010 naar verwachting het meest toeneemt in gebieden met een ongunstige score op de Leefbaarometer (zie tabel 3.1).

Gemiddeld genomen neemt het werkloosheidspercentage in Nederland met 2,0 procent toe. In gebieden met een zeer negatieve leefbaarheid neemt de werkloosheid naar verwachting echter met maar liefst 4,0 procent toe, terwijl de werkloosheid in gebieden met een uiterst positieve leefbaarheid met maar 1,1 procent toeneemt. De meest kwetsbare wijken krijgen naar verwachting dus het meeste last van de recessie.

Tabel 3.1 Werkloosheid neemt vooral toe in probleemgebieden

Score Leefbaarometer	Voorspelde toename werkloosheid (2008-2010, in procentpunten)
zeer negatief	4,0
negatief	3,9
matig	3,7
matig positief	3,2
positief	2,3
zeer positief	1,5
uiterst positief	1,1
Gemiddeld NL	2,0

¹⁶ G. A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2009: Kansen in crisis, in: Atlas voor gemeenten 2009 (VOC Uitgevers, Nijmegen), p. 23.

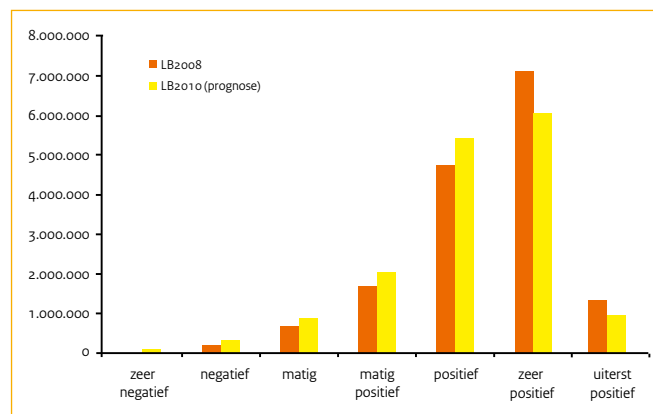
¹⁷ Ibidem, p. 24. Vgl. S. Groot, J. Mohlmann, H. de Groot, 2009: De regionale schokbestendigheid van de Nederlandse economie, in ESB, 94, 4560.

Als gevolg van de toename van de werkloosheid verslechteren ook de scores op de Leefbaarometer naar verwachting flink. In de Leefbaarometer zitten twee indicatoren waar de werkloosheid direct op doorwerkt: de werkloosheid in de wijk zelf en het ruimtelijke gemiddelde van de werkloosheid in de wijk en zijn omgeving. Indirect zou de toenemende werkloosheid ook nog kunnen doorwerken in andere indicatoren uit de Leefbaarometer, zoals de mate van overlast en onveiligheid in de wijk. Maar daarmee is bij de prognoses van de scores op de Leefbaarometer in 2010 vooralsnog geen rekening gehouden.

De gebruikte methode is veel verfijnder dan die van de eerste globale inschatting van de gevolgen van de recessie voor de scores op de Leefbaarometer.¹⁸ Daardoor wijken de uitkomsten van deze verkenning enigszins af van de eerdere globale inschattingen die zijn gepubliceerd in de rapportage bij de meting 2008.

In figuur 3.2 is het verwachte effect van de recessie op de scores van de Leefbaarometer weergegeven.

Figuur 3.2 Aantal inwoners per score op de Leefbaarometer in 2008, en prognose van de categorievulling in 2010

Het totaal aantal inwoners in gebieden in de slechtste leefbaarheidsklasse tendeert in 2010 als gevolg van de recessie richting de aantallen uit 2006. Als er zich, bijvoorbeeld als gevolg van succesvol beleid, geen andere tegengestelde ontwikkelingen voordoen, wordt de verbetering in de gemiddelde leefbaarheidsscores sinds 2006 daarmee weer tenietgedaan.

Regionale verschillen

Zullen de wijken die de laatste jaren vanuit 'zeer negatief' (categorie 1) waren opgeklommen naar 'negatief' (categorie 2), als gevolg van de recessie weer terugvallen in 'zeer negatief' (categorie 1)?

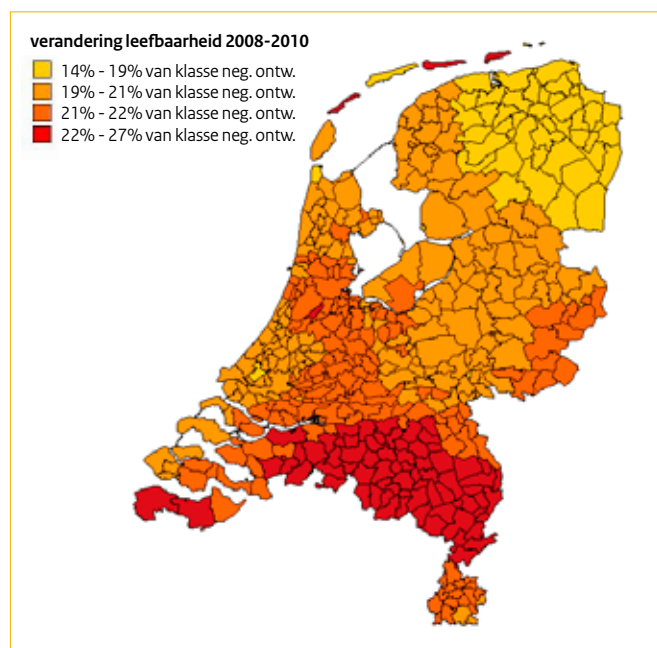
Niet in alle gevallen. Die verwachte verslechtering van de leefbaarheidscore tot 2010 vindt niet altijd plaats in de wijken waar tussen 2006 en 2008 een verbetering optrad. Omdat er regionale verschillen zijn in de verwachte toename van de werkloosheid, zijn er ook regionale verschillen in de verwachte verslechtering van de leefbaarheid.

¹⁸ K. Leidelmeijer, G. Marlet, 2008: Leefbaarometer meting 2008. Eerste uitkomsten en methodische verantwoording (Rigo/Atlas, Amsterdam/Utrecht).

De leefbaarheidsscores zullen vooral verslechteren in het zuiden van Nederland (zie kaart 3.1). Wijken in Rotterdam die tussen 2006 en 2008 fors zijn verbeterd staan er in 2010 vermoedelijk nog altijd beter voor dan in 2006, ook als er verder (naast de werkloosheid) niets verandert.

Overigens is het hier berekende effect van de recessie op de leefbaarheid in de wijken naar verwachting nog enigszins onderschat, omdat zich onder invloed van de toename van de werkloosheid ook allerlei andere indicatoren uit de Leefbaarometer (zoals op de dimensie overlast en veiligheid) negatief kunnen gaan ontwikkelen. Die indirecte effecten van de recessie op de leefbaarheid in de wijken zijn in de in dit hoofdstuk gepresenteerde prognoses nog niet meegenomen. Datzelfde geldt voor mogelijke positieve ontwikkelingen als gevolg van succesvol beleid. Ook die zijn niet in de prognose meegenomen.

Kaart 3.1 Verwachte verandering van de score van de Leefbaarometer als gevolg van de economische recessie, 2008-2010

4. Regionale verschillen in leefbaarheid

In 2008 waren er in Nederland 191 aaneensluitende gebieden met grote leefbaarheidsproblemen (score: zeer negatief of negatief). Bijna driekwart daarvan (137) lagen in de G4, 38 waren in de G27 te vinden en nog eens zestien in de rest van Nederland. Als die gebieden uitgebreid worden met gebieden met een matige leefbaarheidsscore, waren er in 2008 608 aaneensluitende gebieden met leefbaarheidsproblemen (score: matig, negatief of zeer negatief)¹⁹. Daarvan bevonden zich er 141 in de G4. De G27-gemeenten bevatten er 273 en de laatste 194 lagen in de rest van Nederland.

Tabel 4.1 Aantal gebieden met leefbaarheidsproblemen in 2008

	Gebieden met leefbaarheidsproblemen: zeer negatief, negatief of matig		Gebieden met grote leefbaarheidsproblemen: zeer negatief of negatief	
	aantal	aandeel	aantal	aandeel
G4	141	(23%)	137	(72%)
G27	273	(45%)	38	(20%)
Rest van Nederland	194	(32%)	16	(8%)
Nederland	608	(100%)	191	(100%)

Dat de gebieden met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid zich in het bijzonder in de G4 concentreren, blijkt ook als wordt gekeken naar de verdeling van bewoners (zie bijvoorbeeld figuur 2.5). Tien procent van de bewoners van de G4 woonde in 2008 in een gebied met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid. Deze tien procent van de bewoners in de G4 in 2008 vertegenwoordigen ongeveer 195.000 mensen. Dat is ruim negentig procent van het landelijke totaal van circa 210.000 mensen die in 2008 in een gebied met grote leefbaarheidsproblemen woonden.

Wanneer alleen gekeken wordt naar gebieden met een zeer negatieve leefbaarheid komt eenzelfde beeld naar voren. Landelijk wonen bijna 21.000 mensen in een gebied met dit soort grote leefbaarheidsproblemen. Hiervan wonen er 19.000 in één van de vier grote steden.

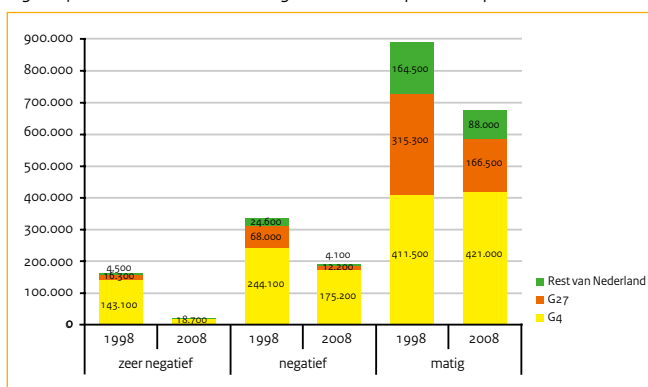
Rond de 600.000 bewoners van één van de vier grote steden woonden in 2008 in een gebied met leefbaarheidsproblemen (score: zeer negatief, negatief of matig). Het relatieve aandeel van deze groep is kleiner, namelijk zeventig procent van het landelijke

totaal van circa 900.000 mensen. Leefbaarheidsproblemen komen dus ook vrij veel voor buiten de G4, terwijl de grote leefbaarheidsproblemen vooral in de grote steden te vinden zijn.

De grote leefbaarheidsproblemen concentreren zich weliswaar in de grote steden, maar de situatie is daar sinds 1998 wel aanzienlijk verbeterd. In 1998 woonden nog bijna 400.000 inwoners van de G4 (twintig procent) in een gebied met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheid (zie figuur 4.1). In 2008 waren dat er nog een kleine 200.000. Dat betekent een vermindering tussen 1998 en 2008 van ruim vijftig procent. Ook in de G27 is het totale aantal inwoners dat woont in een gebied met grote leefbaarheidsproblemen sterk afgenomen (van 84.000 in 1998 tot 14.000 in 2008). Dat is in aantallen wel een minder grote afname dan in de G4, maar verhoudingsgewijs is hier de verbetering groter geweest. In de rest van Nederland is sprake van een afname van 30.000 naar 5.000 bewoners van gebieden met grote leefbaarheidsproblemen.

Het aantal inwoners dat te maken heeft met leefbaarheidsproblemen (score zeer negatief, negatief of matig) is in de G4 afgenomen van ongeveer 800.000 in 1998 naar 600.000 in 2008. Het aantal bewoners van gebieden met een score 'matig' is in de G4 in die periode ongeveer gelijk gebleven. In de G27 en de rest van Nederland is het aantal bewoners van gebieden met een matige leefbaarheidsscore wel duidelijk afgenomen. De totale balans voor Nederland van gebieden met leefbaarheidsproblemen laat een daling van 1,4 miljoen bewoners in 1998 tot 0,9 miljoen in 2008 zien; een afname van zo'n 35 procent.

Figuur 4.1 Totaal aantal inwoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen

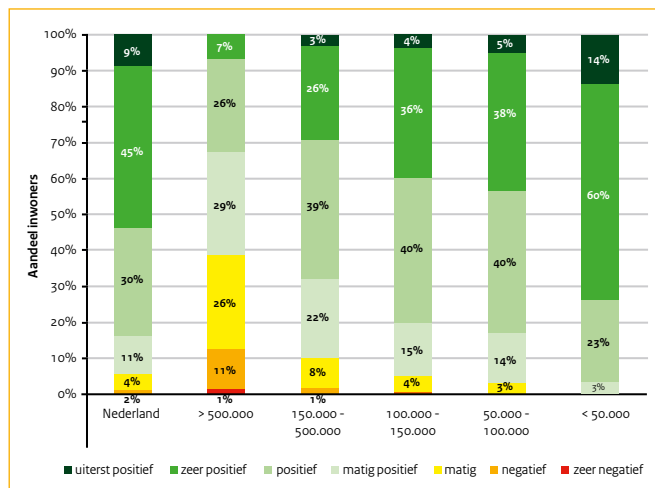

¹⁹ In deze analyse worden aanliggende gebieden met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore als één aaneensluitend gebied gezien. Dat betekent dat de totalen uit de rechterkolom van tabel 4.1 niet aftrekbaar zijn van de totalen in de linkerkolom om tot het aantal gebieden met een matige leefbaarheidsscore te komen.

Stedelijkheid

In de onderstaande figuur is de verdeling van de leefbaarheidsscores in verband gebracht met de omvang van de gemeenten. Hieruit wordt duidelijk dat de leefbaarheid gemiddeld ongunstiger is in grotere gemeenten.

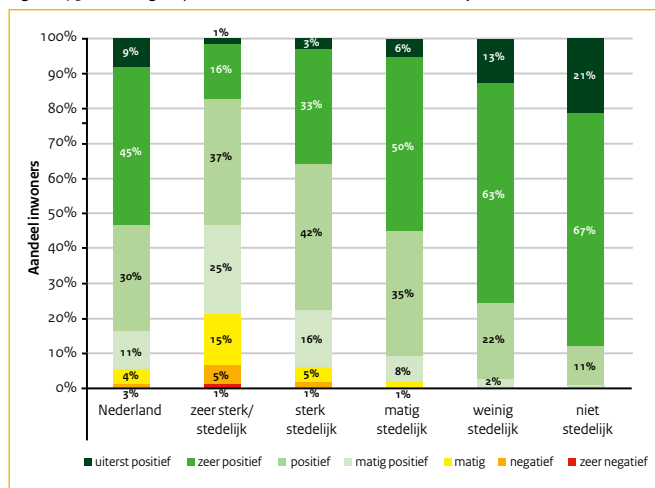
Figuur 4.2 Verdeling leefbaarheidsscores naar gemeenteomvang (inwoners)*

* Voor de onderverdeling naar gemeenteomvang zijn de gemeentegrenzen en inwoneraantallen van 2008 geanalyseerd

Eenzelfde soort beeld ontstaat wanneer wordt gekeken naar de mate van stedelijkheid (bron: CBS). In figuur 4.3 is te zien dat de leefbaarheid ongunstiger is in meer verstedelijkte gebieden. Zo woont 99 procent van de bewoners van niet-stedelijke gebieden in een omgeving met een positieve leefbaarheidsscore. In de zeer sterk stedelijke gebieden is dit 79 procent. Het aandeel inwoners in woongebieden met een leefbaarheidsscore van (zeer) negatief of matig wordt kleiner naarmate de verstedelijking afneemt.

Figuur 4.3 Verdeling leefbaarheidsscores naar mate van stedelijkheid

De verklaring voor de verschillen tussen grotere steden en kleinere gemeenten heeft met veel van de omgevingscondities te maken die in de Leefbaarometer zijn vertegenwoordigd, variërend van de samenstelling van de woningvoorraad tot het feit dat in de steden gemiddeld genomen meer mensen zijn aangewezen op een uitkering.

Daarnaast geldt dat in grote steden ook meer 'te halen valt' (de zogeheten pecuniary benefits voor de potentiële crimineel zijn er groter) terwijl de pakkans door de anonimiteit van een grote stad lager is. Daardoor is de criminaliteit er over het algemeen ook hoger.²⁰

Leefbaarheid in de gemeenten

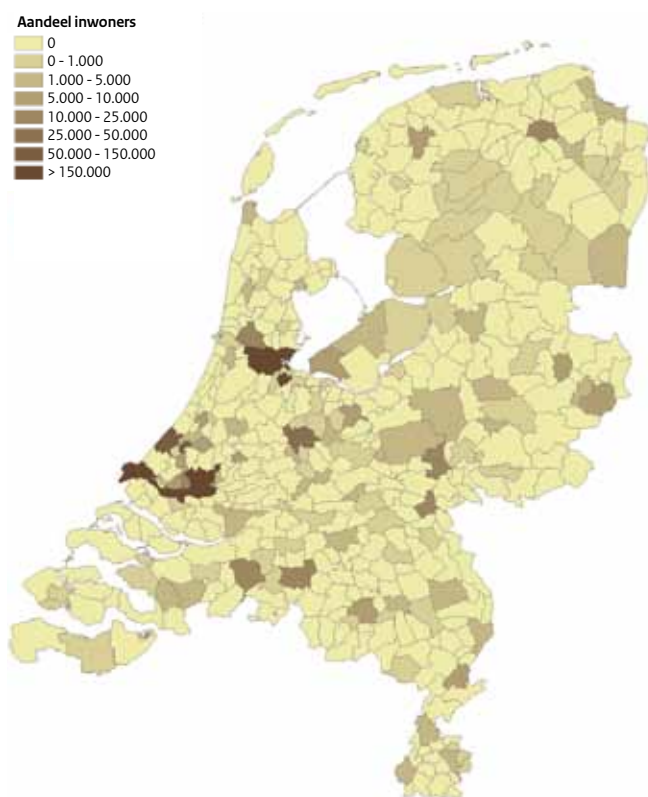
In de kaarten 4.1 en 4.2 is te zien hoe groot per gemeente het aandeel en het aantal inwoners is dat woont in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore. In bijlage C worden de bijbehorende aandelen per gemeente gepresenteerd.

De grootste problemen doen zich voor in Rotterdam, waar anno 2008 47 procent van de bewoners in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore woont. Daarvan wonen 96.000 mensen in gebieden met grote leefbaarheidsproblemen (score: negatief of zeer negatief). Dat betekent dat ruim veertig procent van de Nederlandse bevolking, die in een gebied woont met grote leefbaarheidsproblemen, Rotterdam als domicilie heeft. Het betekent ook dat zeventien procent van de Rotterdammers de leefomgeving als negatief of zeer negatief ervaart. De omvang van de leefbaarheidsproblemen is daarmee in Rotterdam zonder twijfel het grootst in Nederland.

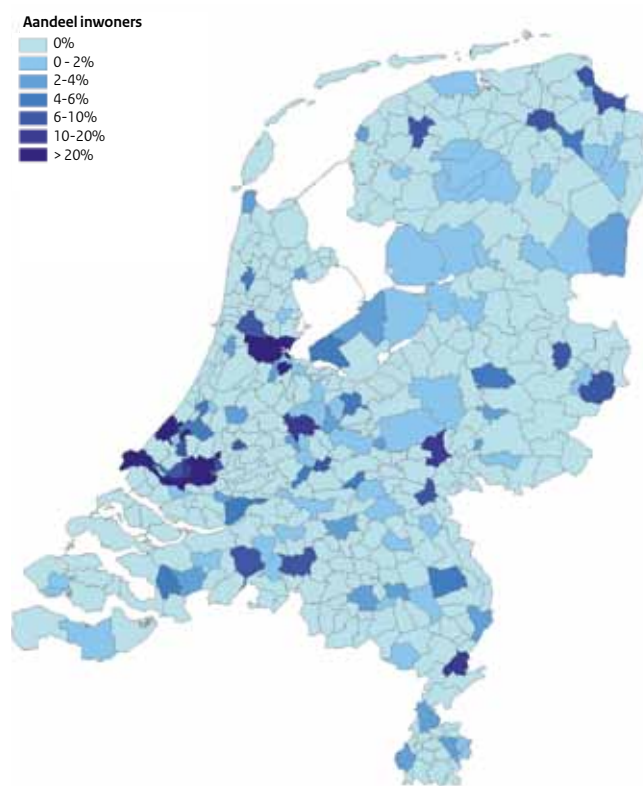
Tussen 1998 en 2008 is in Rotterdam het aantal mensen dat in een zeer negatief of negatief leefbare omgeving woont wel afgenomen, met bijna de helft. Dat die mensen daarmee nog niet helemaal uit de leefbaarheidsproblemen zijn, blijkt uit de constatering dat in dezelfde periode het aantal inwoners in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheid slechts beperkt is afgenomen.

Amsterdam komt qua omvang van de grote leefbaarheidsproblemen op de tweede plaats met 62.000 personen in een gebied met grote leefbaarheidsproblemen. Dat betreft negen procent van de totale Amsterdamse bevolking. Ten opzichte van 1998 is het aantal met ruim zestig procent gedaald. Ook het aantal mensen dat woont in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige score is in Amsterdam afgenomen, met 35 procent.

²⁰ Glaeser, E., Sacerdote, B., 1999: Why is there more crime in cities?, in: Journal of Political economy, 107, 6, pp. 225-258.

Kaart 4.1 Aandeel bewoners woonachtig in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore in 2008

Kaart 4.2 Aantal bewoners woonachtig in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore in 2008

Andere plaatsen met relatief grote leefbaarheidsproblemen zijn Den Haag, Utrecht en Arnhem. In Den Haag woonde in 2008 vijf procent van de gemeentelijke bevolking in een gebied met leefbaarheidsproblemen, wat neerkomt op 25.000 personen. Sinds 1998 is dit aantal gehalveerd. Vooral in de Schilderswijk is het aantal bewoners van gebieden met grote leefbaarheidsproblemen afgenomen, zoals blijkt uit kader 4.1.

In Utrecht is het aantal bewoners dat te maken heeft met grote leefbaarheidsproblemen praktisch gelijk gebleven op 12.000 bewoners. Dit laatste aantal representeert vijf procent van de totale Utrechtse bevolking. In Arnhem is het aantal bewoners van gebieden met grote leefbaarheidsproblemen gedaald van 12.000 naar 5.000, wat gelijk is aan vier procent van de plaatselijke bevolking.

Grote leefbaarheidsproblemen komen buiten de genoemde steden slechts in beperkte mate voor. In plaatsen als Zaandam, Roermond, Gouda, Nijmegen, Schiedam en Almelo gaat het om circa één procent van de lokale bevolking die woont in een gebied met een negatieve of zeer negatieve score. In andere gemeenten is het nog minder.

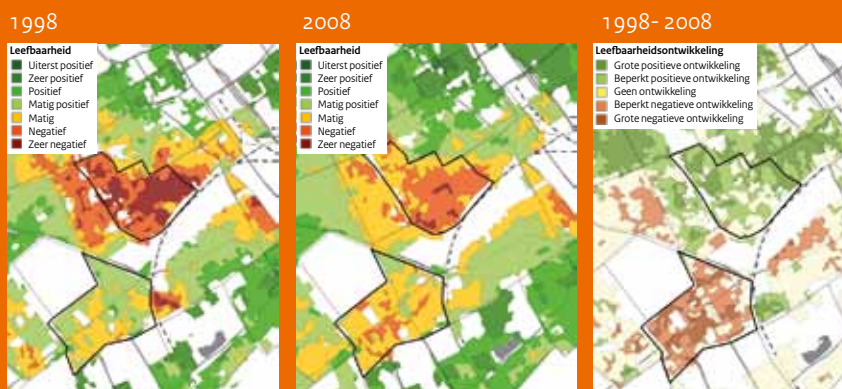
Dat was in 1998 nog wel anders. In Groningen en Nijmegen woonde toen respectievelijk negen en zeven procent van de plaatselijke bevolking in een gebied met grote leefbaarheidsproblemen. Daarnaast had in plaatsen als Schiedam, Almelo, Roermond, Leeuwarden, Delfzijl, Lelystad, Harlingen en Dordrecht circa vijf procent van de lokale bevolking te maken met grote leefbaarheidsproblemen. Hier zijn de leefbaarheidsproblemen in belangrijke mate afgenomen.

Ook hier geldt dat in dit soort plaatsen niet alle leefbaarheidsproblemen zijn opgelost. Zo woont in Schiedam nog altijd vijftien procent van de bewoners in gebieden met leefbaarheidsproblemen (score: zeer negatief, negatief of matig). In veel van de andere genoemde plaatsen gaat het om aandelen tussen de vijf en tien procent van de lokale bevolking.

De leefbaarheidsproblemen beperken zich dus niet tot de grotere steden. Ook kleine gemeenten hebben ermee te maken. De duidelijkste voorbeelden zijn Delfzijl, Hoogezand-Sappemeer, Culemborg en Leerdam. Deze gemeenten hebben circa 20.000 à 30.000 inwoners. In Delfzijl heeft zelfs acht procent van de bevolking te maken met leefbaarheidsproblemen, in de andere

Kader 4.1 Leefbaarheid in de Haagse Schilderswijk

De Schilderswijk is voor een groot deel gebouwd in de periode tussen 1850 en 1920. Het is een dicht bebouwde wijk met veelal arbeiderswoningen. De afgelopen decennia heeft een aantal grote herstructureringsprojecten plaatsgevonden. De vernieuwing van de woningvoorraad is inmiddels grotendeels voltooid. Na jaren van fysieke ingrepen liggen de grootste problemen momenteel op het sociale vlak. Zo blijkt uit de armoedemonitor van het CBS dat de Schilderswijk één van de armste wijken van het land is. De werkloosheid en het aantal bijstandsgerechtigden in de wijk zijn relatief hoog, de inkomens gemiddeld laag, er is veel criminaliteit en 87 procent van de bevolking is van (oorspronkelijk) buitenlandse afkomst. Omdat deze groep uit veel verschillende landen afkomstig is, kan nauwelijks van sociale samenhang in de buurt gesproken worden.

Bovenstaande kaarten laten zien dat de stadsvernieuwingsprojecten hebben gezorgd voor een vooruitgang van de leefbaarheidssituatie in de Schilderswijk (het noordelijke omcirkelde gebied), die tevens terug is te zien in de verbeterde score van de dimensie woningvoorraad. Toch zijn er nog altijd grote leefbaarheidsproblemen in het gebied. De Schilderswijk is ook niet voor niets opgenomen in de lijst van veertig wijken uit de wijkenaanpak. Uit de achterliggende dimensiecijfers blijkt dat op de dimensies bevolkingssamenstelling, veiligheid en (ondanks de herstructurering) woningvoorraad de problemen het grootst zijn. Naast de vooruitgang op de dimensie woningvoorraad, is ook op de dimensie voorzieningen progressie te zien.

Waar in de Schilderswijk de leefbaarheid langzamerhand aan het verbeteren is, gaat het minder in Moerwijk, ten zuidoosten van de Schilderswijk. Deze ontwikkelingen zijn goed te zien in bovenstaande kaarten. De problemen zijn nog niet zo groot als in de Schilderswijk, maar wel groeiende. Voor een deel is dit waarschijnlijk een autonome ontwikkeling die al een tijd aan de gang was. Doordat de wijk wordt gedomineerd door kleine, goedkope portieketagewoningen, kon het gebied de afgelopen decennia nauwelijks met andere wijken concurreren en trokken veel bewoners met hoge en middeninkomens weg, waarvoor veel kansarmen in de plaats kwamen. Een andere verklaring voor de negatieve ontwikkeling is de grote herstructureringsoperatie die gaande is, waarbij tot 2013 9.000 woningen gesloopt gaan worden en 8.500 nieuwe woningen zullen worden gebouwd. Het slopen van woningen zorgt doorgaans voor veel overlast, en de vervangende nieuwbouw is nog lang niet voltooid, wat maakt dat de leefbaarheidssituatie gedurende dit proces achteruit gaat. Een laatste verklaring is dat de problemen uit de Schilderswijk zich mogelijk voor een deel aan het verplaatsen zijn richting het zuidwesten.

genoemde gemeenten gaat het om zes procent. Op Culemborg na (waar het aandeel is toegenomen van drie naar zes procent) is ook in dit soort plaatsen een daling zichtbaar.

Verbeteringen en verslechtingen

In de meeste gemeenten van Nederland is sinds 1998 de omvang van de leefbaarheidsproblemen (score zeer negatief, negatief of matig) afgenomen. Amsterdam is daar een prominent voorbeeld van, maar ook Nijmegen en Groningen zijn steden waar de omvang van de leefbaarheidsproblemen sterk is afgenomen, met respectievelijk zeventig en tachtig procent. Andere opvallende voorbeelden zijn Lelystad (zie kader 4.2) en Leeuwarden (zie kader 4.3), waar de grote leefbaarheidsproblemen bijna allemaal zijn verdwenen, en de 'gewone' leefbaarheidsproblemen sterk zijn verminderd.

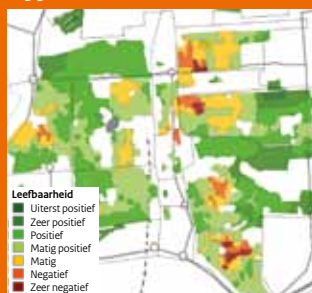
De meeste gemeenten hebben de omvang van de leefbaarheidsproblemen (score zeer negatief, negatief of matig) zien dalen met een percentage tussen de twintig en vijftig procent. In een aantal gemeenten zijn de leefbaarheidsproblemen echter toegenomen. Het belangrijkste voorbeeld hiervan is Tilburg, waar het aantal mensen dat woont in dit soort gebieden is gestegen van 12.000 naar 13.000.

Opvallend is ook dat een aantal voorsteden van Den Haag, zoals Leidschendam-Voorburg en Rijswijk, de leefbaarheidsproblemen hebben zien toenemen. Ook een aantal andere suburbane gemeenten, zoals IJsselstein en Culemborg hebben de omvang van de leefbaarheidsproblemen zien groeien. Dat kan wijzen op het zogenoemde waterbedeffect tussen de stad en de suburbane omgeving. In het volgende hoofdstuk wordt daar verder op ingegaan.

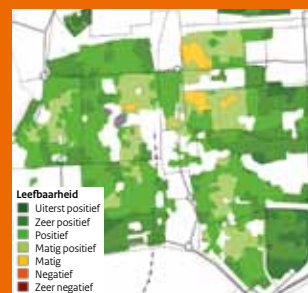
Kader 4.2 Leefbaarheid in Lelystad

Lelystad is een relatief jonge gemeente. Na de inpoldering namen in 1967 de eerste bewoners hun intrek in Lelystad. Lelystad werd al snel een zogenaamde 'overloopgemeente' van de Randstad in het algemeen en Amsterdam in het bijzonder. Vanwege de enorme overloop werd besloten tot de bouw van een tweede grote stad in de Flevopolder, namelijk Almere. Al vrij snel kreeg Lelystad echter last van de aanzuigende werking van Almere, vanwege de gunstige ligging ten opzichte van Amsterdam en het Gooi. Het uitblijven van een snelweg en een spoorverbinding naar Lelystad deden de zaak ook geen goed. Tevens speelde het grote aandeel huurwoningen in Lelystad de gemeente parten in een tijd waarin de vraag naar koopwoningen sterk aan het toenemen was. Door deze ontwikkelingen trokken in de jaren tachtig veel bewoners weg uit Lelystad en kreeg de stad met veel leegstand te maken. Daarnaast bleek het aantal kansarmen onder de instromers relatief hoog, waardoor het percentage werklozen in tijden van recessie snel opliep, tot bijna 14 procent in 1983. Halverwege de jaren negentig werd besloten tot grootschalige herstructurering. Ook kwamen de snel- en spoorweg er uiteindelijk.

1998

2008

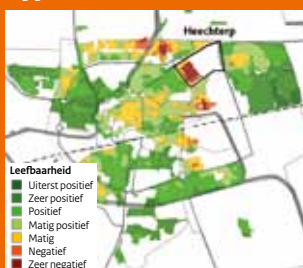
De gevolgen van deze grootschalige herstructurering zijn duidelijk hoewel een strikt causaal verband niet kan worden gelegd. Het inwoneraantal is inmiddels weer gestegen en de leegstand is zo goed als verdwenen. Ook wanneer naar de leefbaarheid wordt gekeken zijn de ontwikkelingen zeer positief. Uit de kaarten blijkt dat bijna alle grote leefbaarheidsproblemen zijn verdwenen. Wanneer naar de dimensies van leefbaarheid wordt gekeken, hebben de fysieke dimensies woningvoorraad en voorzieningenniveau de meeste progressie geboekt. Dat is ook niet verwonderlijk gezien het feit dat met de herstructurering vooral de fysieke peiler is aangepakt. Ook de bevolkingssamenstelling werd aangepakt, door bijvoorbeeld strengere criteria toe te passen in de woningtoewijzing. Lelystad heeft ook meer dan gemiddeld geprofiteerd van de positieve conjuncturele ontwikkeling van de afgelopen twee decennia. Dit is te zien aan de scores op de dimensie (sociaal-economische) bevolkingssamenstelling.

Kader 4.3 Leefbaarheid in Leeuwarden

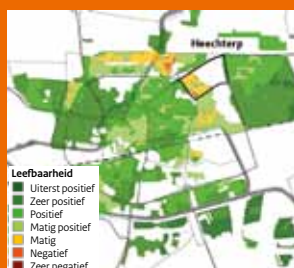
In wijken aan de noord- en oostkant van Leeuwarden stonden veel hoogbouw en kleine arbeiderswoningen die meestal tot de sociale woningbouw gerekend konden worden. Relatief veel van deze flats en woningen zijn gesloopt en vervangen door nieuwe woningen. Het resultaat in leefbaarheid is duidelijk: de gebieden met leefbaarheidsproblemen zijn bijna allemaal verbeterd. Dat betekent niet dat alle problemen zijn opgelost, maar wel dat sprake is van duidelijke progressie. Wanneer wordt gekeken naar de verschillende dimensies, blijkt dat de woningvoorraad, het voorzieningenniveau en de sociale samenhang in veel van de probleemgebieden is verbeterd.

Dat niet alle problemen zijn opgelost is te zien aan de sociaal-economische positie van bijvoorbeeld de wijk Heechterp (die ten noordoosten van het centrum van Leeuwarden ligt). Volgens het CBS is deze wijk de armste van Nederland. De problemen in deze wijk concentreren zich dan ook rond werkloosheid en armoede en zijn reden geweest Heechterp (en Schieringen) te benoemen als krachtwijk in de wijkenaanpak.

1998

2008

Ook het centrum is grotendeels verbeterd in leefbaarheid. Dit heeft niet zozeer met herstructurering of stadsvernieuwing te maken, maar waarschijnlijk meer met de landelijke trend dat de centra van de meeste steden in populariteit stijgen. Hierdoor worden de centra van de steden meer en meer betrokken door hoger opgeleiden en huishoudens met een hoger inkomen (meer hierover in hoofdstuk 6). Dit is in het centrum van Leeuwarden te zien aan de scores op de sociaal-economische positie en de sociale samenhang van de bevolking.

Achtergronden van de verbeterde leefbaarheid

De leefbaarheid in steden is zoals gezegd de laatste jaren over het algemeen verbeterd. De vraag is vervolgens of die gunstige ontwikkeling van de leefbaarheid in de steden het gevolg is geweest van autonome trends, of dat het beleid dat zich de laatste jaren op die steden heeft gericht zijn vruchten heeft afgeworpen.²¹ De vraag is dus of de leefbaarheid in wijken zich de laatste jaren meetbaar beter heeft ontwikkeld vanwege het simpele feit dat zo'n wijk in een grote stad ligt.

Om die vraag te kunnen beantwoorden is gebruikgemaakt van meervoudige regressieanalyses waarin zoveel mogelijk kenmerken van de wijken - waaronder de ligging en de mate van stedelijkheid - de ontwikkeling van de leefbaarheid in de woonomgeving moeten verklaren. Met modelschattingen zijn steeds de kenmerken van de wijk (zowel fysiek als sociaal) in 1998 in verband gebracht met de ontwikkeling van de leefbaarheid over de periode 1998-2008.

Op die manier wordt niet alleen voorkomen dat de omgekeerde causaliteit wordt getoetst, maar bovendien maken veel van de kenmerken van de wijk zoals het aandeel werklozen en allochtonen zelf ook onderdeel uit van de Leefbaarometer. Door die kenmerken aan het begin van de onderzochte periode in het onderzoek mee te nemen, en niet de ontwikkeling daarvan over de gehele periode, wordt voorkomen dat de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer verklaard wordt uit de ontwikkeling van onderdelen uit die Leefbaarometer zoals de ontwikkeling van de werkloosheid of het aandeel allochtonen.

In bijlage A van dit rapport zijn de volledige uitkomsten uit de modelschattingen opgenomen en wordt ook verder ingegaan op dit soort afwegingen bij het opstellen van de modelspecificaties. In tabel 4.1 is het deel van die modeluitkomsten dat betrekking heeft op de ligging van de wijken gestileerd weergegeven.

²¹ Zie bijvoorbeeld: G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens (red.), 2006: De effectiviteit van protestenbeleid (Stichting Atlas voor gemeenten, Utrecht).

Tabel 4.1 Samenhang tussen ligging van de wijk en de ontwikkeling van leefbaarheid

	Ontwikkeling Leefbaarometer 1998-2008
Ligging in een stad	-
Mate van agglomeratie (ligging in de Randstad)	-
Ligging in Zuid-Holland	-
Ligging in Noord-Holland	+
Ligging in Friesland	+
Ligging in Groningen	+
Ligging in Drenthe	+
Ligging in Overijssel	+
Ligging in Gelderland	+
Ligging in Zeeland	+
Ligging in Limburg	-

Dit is een gestileerde weergave van een deel van de uitkomsten uit de modelschattingen die in de tabel in bijlage A bij dit rapport volledig zijn gepresenteerd.

- = heeft negatief effect gehad op ontwikkeling leefbaarheid

+ = heeft positief effect gehad op ontwikkeling leefbaarheid

Daaruit blijkt dat de leefbaarheid in een wijk die zich in een stad bevindt zich als gevolg van die ligging in een stad tussen 1998 en 2008 gemiddeld genomen juist ongunstiger heeft ontwikkeld dan een wijk in een minder stedelijke gemeente. Het simpele feit dat een wijk in een stad ligt, is daarmee indicatief – los van de andere kenmerken van die wijk (zie de volgende hoofdstukken) – voor een toename van de leefbaarheidsproblemen.

Dat wil niet zeggen dat die stad op zichzelf de oorzaak van die ontwikkeling is. Het betekent wel dat er kenmerken van steden moeten zijn – anders dan de aspecten die in de modelschatting zijn meegenomen – die ervoor zorgen dat de ontwikkeling in steden negatiever is geweest dan in niet-steden. Welke dat zijn is voorals-nog niet duidelijk.

Datzelfde geldt voor de andere geografische indicatoren in tabel 4.1 die hierna nog worden besproken. Kennelijk zijn er eigenschappen van deze gebieden die – aanvullend op wat de andere condities konden verklaren – nog een extra verklaring voor de ontwikkeling in leefbaarheid bieden. Dit kunnen ook de omgevingscondities zijn die onderdeel zijn van de Leefbaarometer en die om die reden buiten de analyse zijn gelaten.

Geografische ligging

Behalve de ligging in een stad zijn nog andere aspecten van de geografische ligging van wijken in het model meegenomen. Uit het model blijkt bijvoorbeeld dat de leefbaarheid zich in wijken in de meest geagglomereerde delen van het land (de Randstad) tussen 1998 en 2008 significant ongunstiger heeft ontwikkeld dan de leefbaarheid in wijken buiten de Randstad.

Verder hangt ligging in een bepaalde provincie in sommige gevallen significant samen met de leefbaarheidsontwikkeling. Een gemiddelde wijk in de provincies Zuid-Holland en Limburg blijkt zich bijvoorbeeld significant slechter te hebben ontwikkeld dan een vergelijkbare wijk elders in het land. Dit is dus los van de bevol-

kings- en andere kenmerken die de wijken in Zuid-Hollandse en Limburgse steden typeren.

Wijken in de noordvleugel van de Randstad en in de noordelijke provincies van het land hebben zich gemiddeld genomen (en gegeven de bevolkingssamenstelling en andere wijkspecifieke kenmerken, zie de volgende hoofdstukken) op de Leefbaarometer significant beter ontwikkeld dan gemiddeld. Dat geldt ook voor wijken in Zeeland. Ligging in Brabant of Flevoland bleek niet meetbaar uit te maken.

De onderstaande kaarten illustreren de regionale verschillen. In kaart 4.3 is de balans weergegeven tussen het aantal inwoners waarvoor de leefbaarheid in de woonomgeving een positieve ontwikkeling (verschiklasse 4 of 5) heeft doorgemaakt en het aantal inwoners waarvan de leefbaarheid een negatieve ontwikkeling (verschiklasse 1 of 2) heeft doorgemaakt op gemeentelijk niveau.

In alle gemeenten is het aantal inwoners dat de leefbaarheid in de woonomgeving positief heeft zien ontwikkelen tussen 1998 en 2008 groter dan het aantal inwoners dat de leefbaarheid negatief heeft zien ontwikkelen.

Het is belangrijk op te merken dat de kaarten betrekking hebben op de totale ontwikkeling in een gemeente en geen rekening houden met het niveau. Het kan dus voorkomen dat in een gemeente het aantal mensen dat woont in een gebied met een zeer negatieve leefbaarheid is afgenomen, terwijl over de gehele linie de leefbaarheid is verslechterd. Dan is er dus wel een positieve ontwikkeling in de slechte wijken geweest, maar is de leefbaarheid in de betere delen van de gemeente verminderd.

Uit de kaart wordt duidelijk dat de leefbaarheid zich vooral in de provincie Friesland sterk positief heeft ontwikkeld. Verder springen Amsterdam en Utrecht er in positieve zin uit, en is het gebied rond Nijmegen er duidelijk op vooruit gegaan. Nieuwe steden als Almere en Zoetermeer hebben zich duidelijk minder overheersend positief ontwikkeld.²²

Tevens wordt uit kaart 4.3 duidelijk dat in grote delen van Zuid-Holland en Limburg het aantal mensen waarvoor de leefbaarheid in de woonomgeving vooruit is gegaan niet veel groter is dan het aantal mensen waarvoor de leefbaarheid van hun buurt achteruit is gegaan.

²² Zie hierover: G.A. Marlet, 2009: De nieuwe stad (VOC Uitgevers, Nijmegen).

De regionale verschillen in de ontwikkeling van de leefbaarheid roepen de vraag op wat hieraan ten grondslag ligt. In hoofdstuk 2 werd duidelijk dat de dimensie bevolkingssamenstelling voor een belangrijk deel de verklaring levert voor de ontwikkeling van de leefbaarheid op landelijk niveau, en dan vooral de ontwikkeling van de werkloosheid.

In kaart 4.4 is de verandering van het aandeel niet-werkende werkzoekenden per gemeente in beeld gebracht voor de periode 1998-2008. Uit die kaart blijkt dat de werkloosheid in bijna alle gemeenten is afgenomen, maar vooral in het noorden van het land, in de Randstad en in de regio Arnhem-Nijmegen.

De regionale spreiding van de ontwikkelingen in de leefbaarheid is voor een deel ook hierin terug te vinden. In Friesland, Amsterdam en de regio Arnhem-Nijmegen is het aandeel werklozen onder de beroepsbevolking tussen 1998 en 2008 fors gedaald, terwijl ook de score op de Leefbaarometer zich gemiddeld beter heeft ontwikkeld in vergelijking met de rest van het land. In (delen van) Limburg is de afname van de werkloosheid veel minder groot geweest, en hier heeft ook de leefbaarheid zich minder gunstig ontwikkeld.

Er zijn echter ook verschillen zichtbaar. Zo is in grote delen van de provincie Zuid-Holland de werkloosheid fors gedaald, terwijl de negatieve ontwikkelingen in de leefbaarheid hier de overhand hebben gehad ten opzichte van de positieve ontwikkelingen. Hier is de ontwikkeling van de werkloosheid dus waarschijnlijk niet de doorslaggevende factor in de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer.

De andere dimensie van de Leefbaarometer waar tussen 1998 en 2008 op landelijk niveau duidelijk veranderingen zichtbaar waren, is de dimensie veiligheid. Hier is sprake geweest van een verslechtering tot 2006, welke voornamelijk op het conto van het toegenomen aantal geweldsmisdrijven te schrijven is, en een verbetering daarna als gevolg van minder overlast (zie hoofdstuk 2).

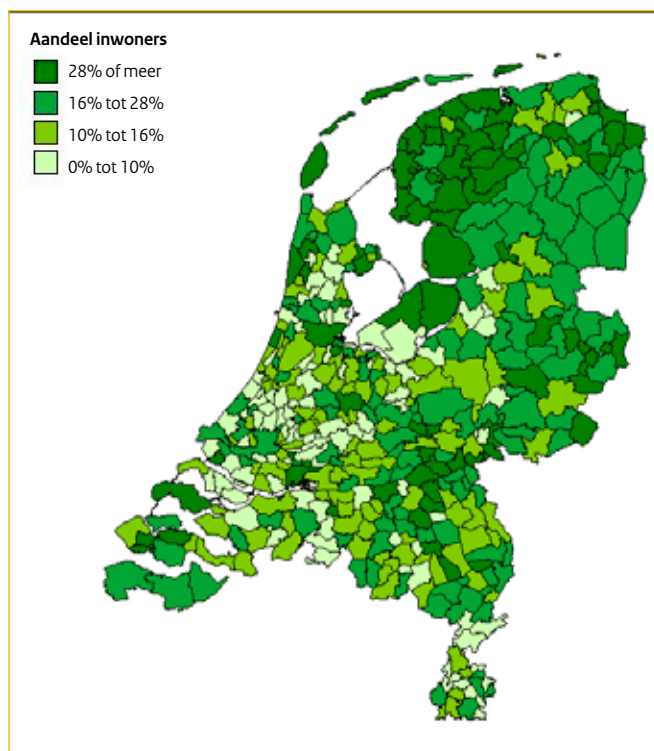
In kaart 4.5 is de ontwikkeling van het aantal geweldsmisdrijven op gemeenteniveau weergegeven. In kaart 4.6 is hetzelfde gedaan voor de mate van overlast in de woonomgeving.

In het grootste deel van het land is het aantal geweldsmisdrijven tussen 1998 en 2008 toegenomen. De eerder aangehaalde ongunstige ontwikkeling van de leefbaarheid in delen van Zuid-Holland heeft waarschijnlijk vooral te maken met de relatief sterke toename van het aantal geweldsmisdrijven aldaar. Datzelfde geldt voor de toename van de mate van overlast in de woonomgeving.

Deze kaarten maken duidelijk dat de ontwikkeling van het aantal werklozen en de mate van overlast en onveiligheid in veel gevallen de achtergrond vormen van verschillen in leefbaarheidsontwikkelingen. Maar dat is niet altijd het geval. Deze indicatoren kunnen algemene trends prima verklaren, maar hoe lager het schaalniveau is, hoe groter het aantal variabelen wordt dat een rol gaat spelen in de verklaring van leefbaarheidsontwikkelingen. Voor het lage schaalniveau is de Leefbaarometer juist ontwikkeld. De globale

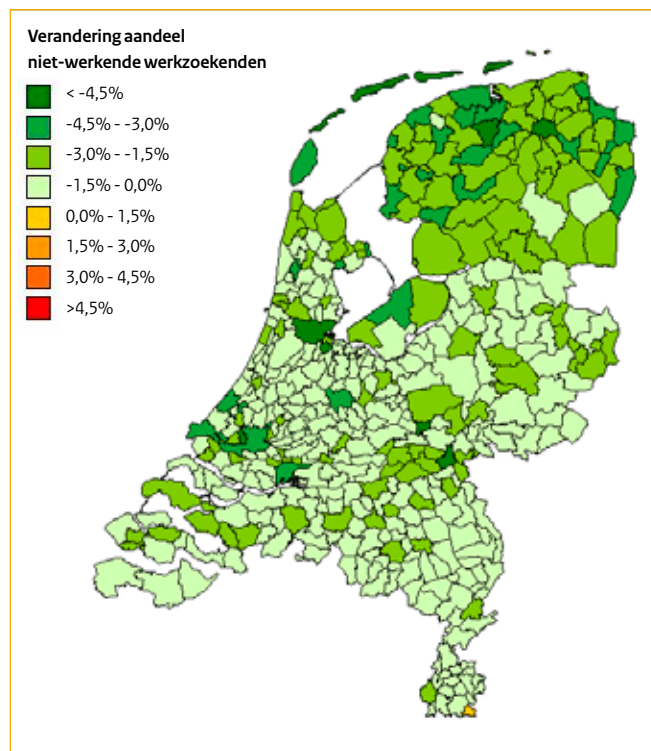
trends geven wel aan dat toekomstig onderzoek naar verklaringen van ontwikkelingen van de leefbaarheid zich vooral op de verschillende dimensies van de leefbaarheid zal moeten richten, omdat tussen de ontwikkelingen op de verschillende dimensies grote verschillen bestaan, die mogelijke andere verklaringen hebben.

Kaart 4.3 Aantal inwoners in een woonomgeving met een positieve ontwikkeling (verschillklasse 4 of 5) min aantal inwoners in een woonomgeving met een negatieve ontwikkeling (verschillklasse 1 of 2) als percentage van de totale bevolking

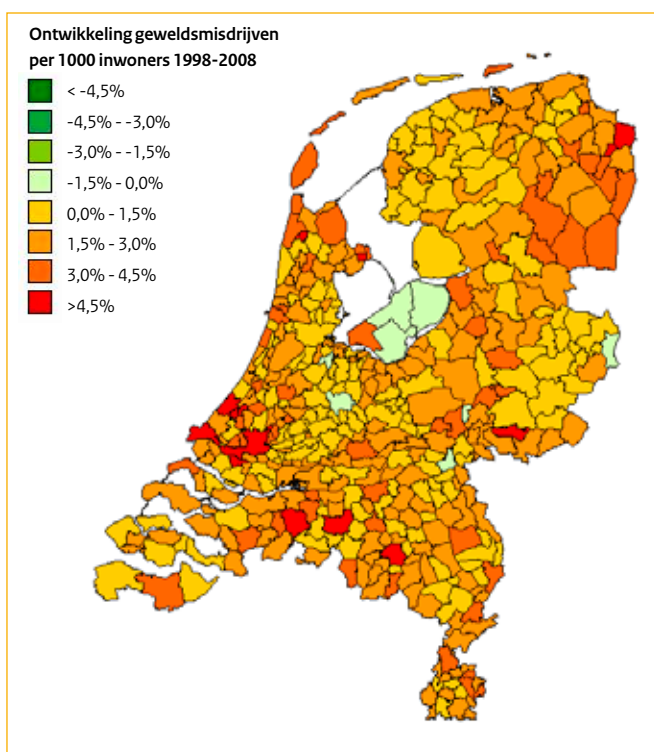
Kaart 4.4 Ontwikkeling werkloosheid, 1998-2008

Bron: CWI/CBS, bewerking Atlas

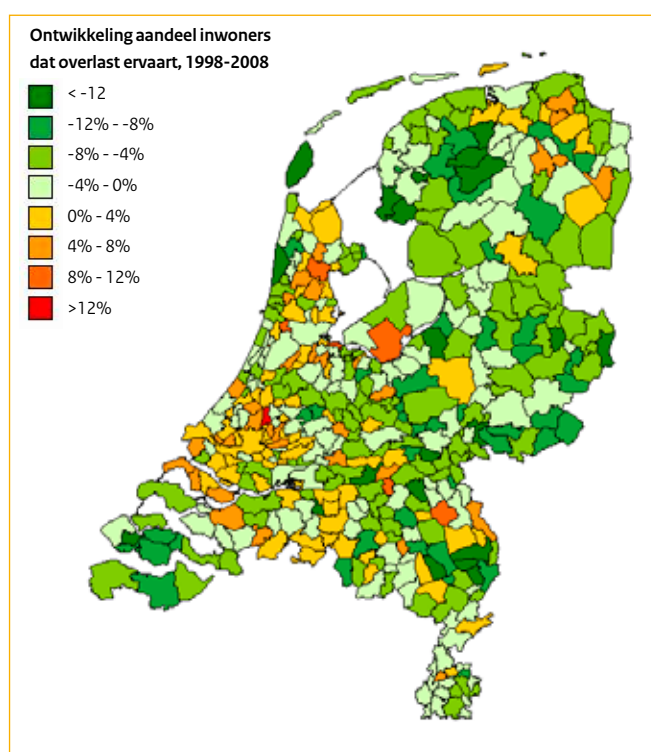
Kaart 4.5 Ontwikkeling aantal geweldsmisdrijven per 1000 inwoners, 1998-2008

Bron: CBS

Kaart 4.6 Ontwikkeling overlast, 1998-2008

Bron: Politie monitor/Veiligheidsmonitor, bewerking Atlas

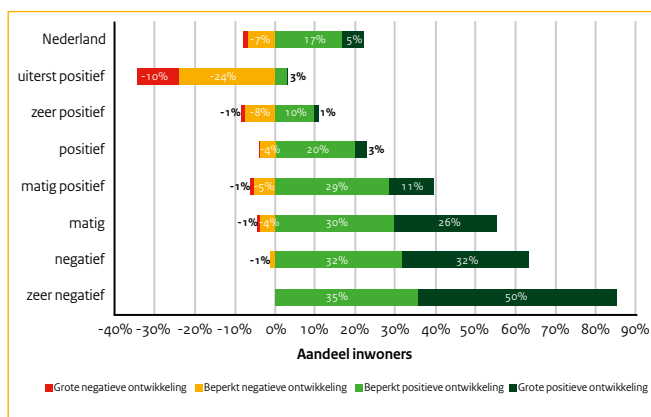

5. Convergentie of divergentie?

Na jaren van beleid om de wijken met leefbaarheidsproblemen aan te pakken, dient de vraag zich aan of het verschil in leefbaarheid tussen gebieden met veel en gebieden met weinig leefbaarheidsproblemen groter wordt, of dat de kloof juist afneemt. Met andere woorden: convergeert of divergeert de leefbaarheid in Nederland?

In de onderstaande figuur staat per leefbaarheidsklasse in 1998 weergegeven hoe groot het aandeel inwoners is dat de leefbaarheid in de woonomgeving tussen 1998 en 2008 positief of negatief heeft zien veranderen.

Figuur 5.1 Verdeling positieve en negatieve ontwikkeling leefbaarheid tussen 1998 en 2008 vanuit uitgangssituatie in 1998

Het aandeel mensen dat de leefbaarheid in de woonomgeving positief heeft zien veranderen, is groter geweest in gebieden waar de leefbaarheid in de uitgangssituatie minder gunstig was. Zo heeft 85 procent van de bewoners van een buurt met een zeer negatieve leefbaarheidsscore in 1998 de leefbaarheid positief zien veranderen in de tien daaropvolgende jaren. Daar staat tegenover dat slechts drie procent van de bewoners met een uiterst positieve leefbaarheidsscore in 1998 de leefbaarheid positief heeft zien veranderen.

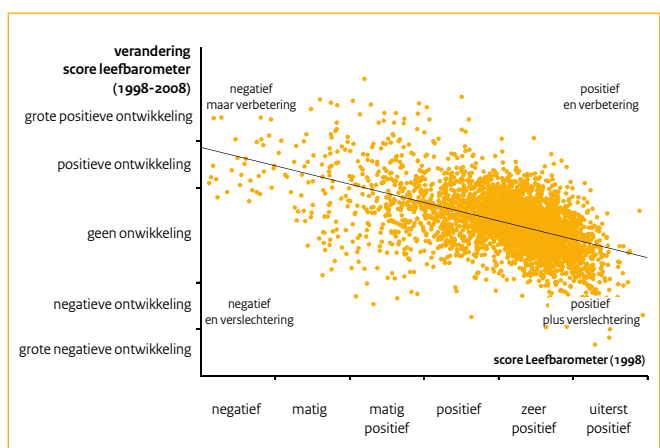
Het aandeel inwoners dat de woonomgeving negatief heeft zien veranderen is groter geweest in buurten waar de leefbaarheid in 1998 gunstig was. Van de buurten die in 1998 uiterst positief scoorden, heeft 34 procent van de bewoners de leefbaarheid negatief zien ontwikkelen, terwijl dat voor minder dan één procent van de bewoners van een buurt met een zeer negatieve leefbaarheid in 1998 geldt. Ter nuancering dient daarbij wel te worden opgemerkt dat de meeste van deze gebieden ondanks die verslechtering dan nog steeds uiterst of zeer positief scoren.

Er lijkt dus convergentie van de leefbaarheid te hebben plaatsgevonden waardoor buurten in Nederland qua leefbaarheid meer op elkaar zijn gaan lijken. De modelschattingen (zie bijlage A) bevestigen dat beeld: een gunstige leefbaarheidsscore in 1998 hangt sterk negatief significant samen met de ontwikkeling van de leefbaarheidssituatie tussen 1998 en 2008. Er is in de periode tussen 1998 en 2008 over het algemeen dan ook sprake geweest van convergentie: goede wijken zijn gemiddeld genomen verslechterd, slechte wijken zijn over het algemeen verbeterd.

Onderstaande figuur geeft daarvan een illustratie. De grafiek toont het verband tussen de score op de Leefbaarometer in 1998 en de ontwikkeling van die score in de tien jaar daarna. Uit de figuur blijkt dat dat verband negatief is: hoe lager de score in 1998 (hoe meer leefbaarheidsproblemen dus), hoe gunstiger gemiddeld genomen de ontwikkeling van de leefbaarheidssituatie tussen 1998 en 2008 is geweest.

De grafiek laat ook zien dat er nauwelijks gebieden met een lage score op de Leefbaarometer in 1998 zijn die tussen 1998 en 2008 verder zijn verslechterd (het kwadrant links onder in de figuur). Er zijn wel veel gebieden die in 1998 al positief scoorden en het daaropvolgende decennium nog verder verbeterd zijn (het kwadrant rechts boven). Verder blijkt uit de grafiek dat het gevonden verband ogenschijnlijk lineair is: er is geen duidelijk punt waarneembaar waar zich een versnelling van de verbetering of verslechtering inzet, en er zit ook geen 'knik' (omslagpunt) in de lijn. Deze grafiek levert dan ook geen bewijs voor het idee dat de leefbaarheidsproblemen in een wijk boven een bepaald niveau versneld toenemen. Dit wordt mogelijk mede veroorzaakt doordat het beleid juist is gericht op de zwakkere wijken.

Figuur 5.2 Convergentie of divergentie? Het verband tussen de score op de Leefbaarometer in 1998 en de ontwikkeling daarvan tussen 1998 en 2008 op qppc

De vraag is waar die convergentietendens vandaan komt. Een mogelijke verklaring is dat steeds de slechtste wijken worden aangepakt, waardoor daar een verbetering optreedt. Aanvullende modelschattingen waarbij ook gegevens over beleidsinzet per wijk in de modellen worden opgenomen zouden dit kunnen uitwijzen.

Als het beleid zich heeft gericht op de slechtste wijken zou dit niet alleen gunstig kunnen zijn geweest voor die slechtste wijken, maar ook ten koste kunnen zijn gegaan van de betere wijken. De gemeten convergentie kan met andere woorden ook het gevolg zijn van het optreden van zogenoemde waterbedeffecten: de verplaatsing van problemen van de ene wijk naar de andere.

Beleid is er meestal op gericht om gebieden met de grootste leefbaarheidsproblemen aan te pakken. Als dat beleid succesvol is, zullen de problemen daar geheel of gedeeltelijk verdwijnen. Het is ook mogelijk dat de problemen niet zozeer worden opgelost, maar zich verspreiden of verplaatsen. Het spreiden van problemen kan ook per saldo een gunstig effect hebben op de leefbaarheid. In Rotterdam en Amsterdam (maar ook in andere steden) is bijvoorbeeld het spreiden van overlast een bewuste strategie met als doel ervoor te zorgen dat niet een kleine groep heel veel overlast heeft maar 'iedereen een beetje'. Dat 'beetje' overlast zou dan de leefbaarheid niet of nauwelijks doen afnemen terwijl dat voor veel overlast vanzelfsprekend wel het geval is. Ook in recent onderzoek²³ is ondersteuning gevonden voor de gedachte dat verdunning van probleemcondities tot onder een bepaalde drempel kan bijdragen aan het oplossen van de leefbaarheidsproblemen die daarmee te maken hebben. Dat geldt voor verschillende omgevingscondities, variërend van bevolkingskenmerken tot zaken als de mate van vervuiling van de woonomgeving, de geluidshinder en veiligheid.

Naast bedoelde effecten kan beleid ook onbedoelde neveneffecten hebben voor andere gebieden. Het hard aanpakken van criminaliteit in de ene wijk, kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat de criminaliteit zich in geconcentreerde vorm verplaatst naar andere wijken. Herstructureringsbeleid kan hetzelfde effect hebben. Eén van de doelen van herstructurering van wijken met leefbaarheidsproblemen is het zorgen voor een diverse woningvoorraad en een evenwichtige bevolkingsopbouw waarbij kwetsbare groepen verspreid over de verschillende wijken wonen, zodat er geen concentratie van problemen ontstaat. Door herstructurering wordt onder meer getracht de woningen en wijken interessant te maken, waardoor ze ook door minder kwetsbare groepen betrokken worden. Een deel van de oorspronkelijke bevolking moet dan wel een nieuwe woonomgeving vinden. Het kan zijn dat deze kwetsbare groepen toch weer gezamenlijk in een andere wijk terechtkomen, waardoor de concentratie van problemen verplaatst.²⁴

Onbedoelde neveneffecten van gebiedsgericht beleid hoeven niet altijd negatief te zijn. Zo wordt de instroom van grote groepen ouderen meestal niet als problematisch ervaren. En er kan ook een positieve uitstraling zijn van specifieke ingrepen in een wijk. Als in een wijk bijvoorbeeld een museum wordt geplaatst kan dat ertoe leiden dat ook de omliggende wijken aan aantrekkelijkheid winnen. Als er zich een waterbedeffect voordoet, is het waarschijnlijk dat dit niet alle wijken in de omgeving in gelijke mate treft. De ene wijk is kwetsbaarder dan de andere, en problemen zullen eerder in de al kwetsbare wijken naar boven komen. Het waterbedeffect hoeft ook niet alleen naar voren te komen in aanliggende wijken – hoewel bewoners vaker op zo kort mogelijke afstand willen verhuizen, maar kan zich bij gebrek aan geschikt aanbod in de buurt ook op een andere plaats manifesteren. Een voorbeeld van een dergelijke beweging was de verhuisstroom van de Bijlmer naar Amsterdam-Noord ten tijde van de herstructurering in Amsterdam-Bijlmer.

In de kaders 5.1 en 5.2 worden twee voorbeelden van mogelijke waterbedeffecten beschreven, met beide een andere ruimtelijke reikwijdte. In Rotterdam Hoogvliet (kader 5.1) zijn de leefbaarheidsproblemen binnen één wijk verschoven, terwijl in Utrecht (kader 5.2) de verschuivingen zich meer op stedelijke schaal voordoen. Er moet hierbij wel worden opgemerkt dat er met de Leefbaarometer geen onomstotelijk bewijs voor een waterbedeffect kan worden gegeven. Er kan alleen worden geconstateerd of problemen zich verplaatsen. Of het verdwijnen van de problemen in een gebied de oorzaak is van het opkomen van problemen in een ander gebied, kan echter niet worden vastgesteld. Daarvoor is een nadere analyse van bijvoorbeeld verhuisstromen noodzakelijk. In het najaar van 2009 zal het Ministerie van VROM een rapportage uitbrengen waarin onderzoek wordt gedaan naar mogelijke waterbedeffecten die optreden ten gevolge van het gevoerde beleid in de 40 wijken.

Behalve succesvol beleid en het waterbedeffect is er nog een andere mogelijke verklaring voor de convergentietendens: de toename van leefbaarheidsproblemen in veel naoorlogse wijken. Verschillende van die wijken kenden aanvankelijk immers weinig problemen, maar sommige daarvan hebben de leefbaarheid door demografische en sociaal-economische ontwikkelingen zien verslechteren. In kader 5.3 is daarvan een voorbeeld opgenomen.

23 Leidelmeijer, K., J. van Iersel en I. Giesbers, Kwaliteit van buurt en straat – tussen feit en fictie, RiGO i.o.v. VROM WWI, Den Haag, januari 2009.

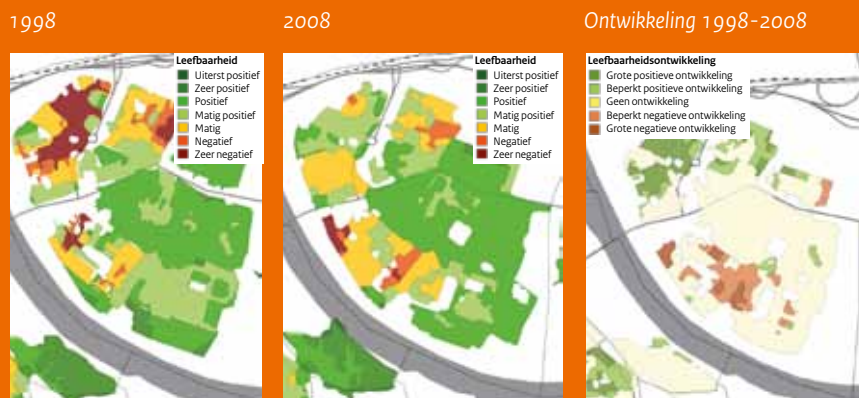
24 Zie ook bijvoorbeeld Slob, A., G. Bolt en r. van Kempen, Na de sloop; Waterbedeffecten van gebiedsgericht stedelijk beleid, NICIS, juni 2008.

Kader 5.1 Leefbaarheid in Rotterdam Hoogvliet

In de Rotterdamse wijk Hoogvliet zijn de leefbaarheidsproblemen aan het verschuiven, van noord naar zuid. Verplaatsende gebieden met leefbaarheidsproblemen worden vaak in verband gebracht met het zogenaemde waterbedeffect.

Hoogvliet is een deelgemeente in het zuidwestelijk deel van Rotterdam. De wijk is na de Tweede Wereldoorlog ontwikkeld vanwege de groei van de petrochemische industrie in de Botlek en Pernis, zodat de werknemers de mogelijkheid hadden om dicht bij hun werk te wonen.

Grootschalige leegstand, een eenzijdige woningvoorraad (veel goedkope en kleine huurwoningen) en hoge werkloosheid (vanwege de automatisering in de petrochemische industrie) hebben hun weerslag op de leefbaarheid in de wijk gehad. Begin jaren negentig werd zelfs gesproken van een crisisachtige sfeer en dreigende gettovorming. Halverwege de jaren negentig is een begin gemaakt met het aanpakken van de grootste problemen. In 1998 (het linkerkaartje) was de leefbaarheidssituatie al verbeterd ten opzichte van het begin van dat decennium.

In die periode was het besef aanwezig dat de eerdere vernieuwingsprojecten geen oplossing voor alle problemen van Hoogvliet konden zijn. Alleen groot onderhoud volstond niet langer, er werd ingezet op sloop, nieuwbouw en verkoop van huurwoningen. Deze omslag is vooral in het noorden zichtbaar. Met name een berucht gebied rond een winkelcentrum in Oudewal en in Nieuw Engeland, waar veel drugspanden aanwezig waren, is flink aangepakt. In de kaartjes binnen dit kader is dat duidelijk zichtbaar. In 1998 was in het noordwesten van Hoogvliet nog een gebied met grote leefbaarheidsproblemen zichtbaar. Dit is precies het gebied dat is aangepakt. Na de herstructurering is de leefbaarheid in 2008 flink verbeterd. De komende jaren staat zowel in het noordelijk als het zuidelijk deel van de wijk nog een grote renovatie op stapel, in totaal zullen zo'n 5.000 woningen worden gesloopt en weer worden opgebouwd en worden circa 2.000 huurwoningen verkocht.

Opvallend is dat daar waar de leefbaarheid in het noordwesten is verbeterd, deze in het zuidwesten is verslechterd. Dat is vooral goed te zien in het rechterkaartje, waar de ontwikkelingen in de periode 1998-2008 staan afgebeeld. Uit de dimensiecijfers blijkt dat in het noorden vooral de woningvoorraad, de sociale samenhang en de bevolkingssamenstelling zijn verbeterd, terwijl in het zuiden de sociale samenhang en de bevolkingssamenstelling sterk zijn verslechterd. Op basis van deze cijfers lijkt het er dus op dat in het noorden andere, minder kansarme, bevolkingsgroepen zijn toegetrokken, en dat de kansarme groepen van het noorden naar het zuiden verhuisd zijn.

Kader 5.2 Leefbaarheid in Utrecht

Een mogelijk voorbeeld van het waterbedeffect is te vinden in de wijk Overvecht. In de jaren zestig is Overvecht in het noorden van de gemeente Utrecht verschenen als grote uitbreidingswijk. De wijk kent van oorsprong voornamelijk sociale woningbouw in de vorm van hoogbouw. In de jaren tachtig werd begonnen met renovatie en verbetering van de binnenstad en de stadsranden van Utrecht. Het gevolg hiervan was dat deze voormalige achterstandswijken enorm in populariteit toenamen, en de huur- en koopprijzen een navenante ontwikkeling doormaakten. Tevens ontstond in de sociale woningbouw veel 'scheefhuur' doordat niemand meer weg wilde. Voor de bewoners met lage inkomens en een laag opleidingsniveau was nauwelijks plaats meer en ze vertrokken massaal naar Overvecht. Eén van de opvallendste ontwikkelingen in Overvecht is dat het aandeel niet-westerse allochtonen gedurende het afgelopen decennium van tien tot vijftig procent is gestegen. Daarnaast is de werkloosheid in Overvecht twee tot drie keer zo groot in vergelijking met de rest van Utrecht, is de armoede groot en zijn er weinig sociale contacten tussen de verschillende bevolkingsgroepen.

Ontwikkeling leefbaarheid in Utrecht,
1998-2008

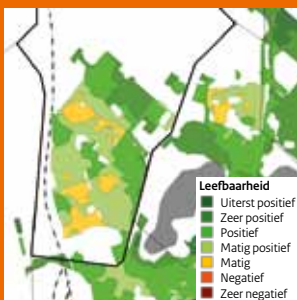
In de jaren negentig, maar vooral het afgelopen decennium begonnen de leefbaarheidsproblemen in Overvecht door deze ontwikkeling toe te nemen. De belangrijkste oorzaken hiervan moeten worden gezocht in de verminderde veiligheidssituatie en de verslechterende sociaal-economische positie van de bevolking. Dit in tegenstelling tot de rest van Utrecht, waar de leefbaarheidssituatie in grote delen is verbeterd. Het duidelijkst wordt dit in het gebied onmiddellijk ten zuiden van Overvecht, waar de leefbaarheid is toegenomen als gevolg van een verbeterde veiligheidssituatie en een verbetering van de sociaal-economische positie van de bevolking.

Kader 5.3 Leefbaarheid in Rotterdam Schiebroek

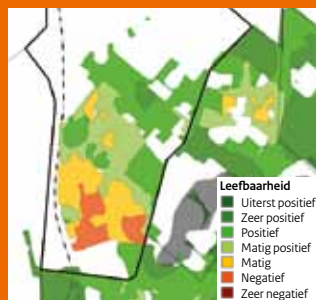
Veel van de huidige probleemwijken zijn al jaren bekend als aandachtsgebied. Het laatste decennium is een aantal nieuwe gebieden met leefbaarheidsproblemen opgekomen. Rotterdam Schiebroek is daar een voorbeeld van.

De kern Schiebroek werd in 1941 bij de gemeente Rotterdam gevoegd. Na de oorlog werd Schiebroek getransformeerd tot een moderne tuinvijk met veel sociale woningbouw in het groen. In 1998 was het redelijk gesteld met de leefbaarheid in de wijk. Er waren wel enkele stukken met een 'matige' leefbaarheidsscore.

1998

2008

Uit de rechterkaart blijkt dat er sindsdien grotere leefbaarheidsproblemen zijn ontstaan, met name in het zuidelijke deel van de wijk. De dimensiecijfers laten zien dat de bevolkingssamenstelling, de veiligheid en het voorzieningenniveau achteruit zijn gegaan. De slechte veiligheidssituatie is overigens in de gehele wijk zichtbaar. Het verschil tussen het zuidelijke en noordelijke deel van Schiebroek is vooral zichtbaar in de sociaal-economische positie van de bevolking, die in het noorden duidelijk beter is dan in het zuiden.

In 2005 is een herstructureringsprogramma gestart, waarin voorlopig vooral projecten in het zuidelijke deel van de wijk aan bod komen, in een latere fase komt ook het noorden aan bod.

6. Bevolkingssamenstelling

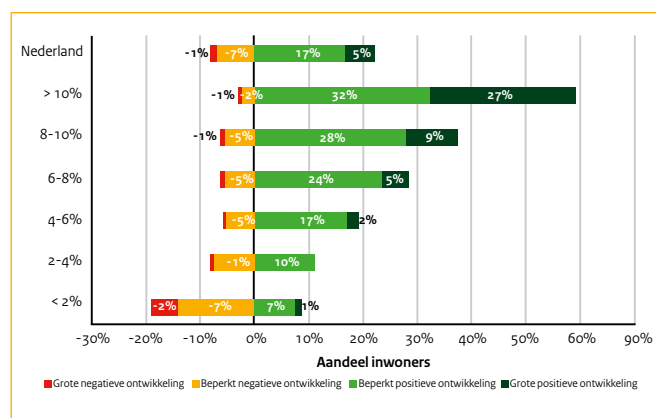
Naast het in het vorige hoofdstuk besproken verband tussen de aanvankelijke leefbaarheidssituatie en de ontwikkeling in de periode daarna, zijn er ook andere kenmerken van wijken die samenhang vertonen met de ontwikkeling van de leefbaarheid in de woonomgeving.

In dit hoofdstuk wordt de samenhang tussen de bevolkingskenmerken van de wijk (in 1998) en de ontwikkeling van de leefbaarheid in de periode 1998-2008 bestudeerd. Daartoe worden sociaal-demografische en sociaal-economische kenmerken van de bevolking in de woongebieden in verband gebracht met de leefbaarheidsontwikkeling in die gebieden. In het volgende hoofdstuk gebeurt hetzelfde met verschillende fysieke kenmerken van de wijken.

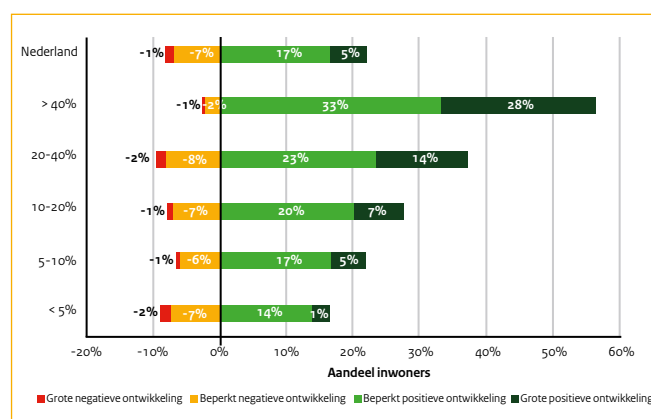
Uit figuur 6.1 blijkt dat het in wijken waar meer werklozen wonen tussen 1998 en 2008 met de leefbaarheid in de woonomgeving over het algemeen beter is gegaan. Dat wil echter niet zeggen dat die verbetering ook het gevolg is van de aanwezigheid van die werklozen (zie hieronder).

Ook voor wijken met veel niet-westerse allochtonen (figuur 6.2) geldt over het algemeen dat het beter is gegaan met de leefbaarheid. Naarmate het aandeel allochtonen in een wijk hoger was, zijn relatief meer bewoners er tussen 1998 en 2008 op vooruit gegaan. Ook hier geldt dat deze verbetering niet per se het gevolg is van de aanwezigheid van de niet-westerse allochtonen.

Figuur 6.1 Verdeling positieve en negatieve ontwikkeling leefbaarheid naar aandeel werklozen in de buurt

Figuur 6.2 Verdeling positieve en negatieve ontwikkeling leefbaarheid naar aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt

Zowel in wijken met veel niet-westerse allochtonen als in wijken met relatief veel werklozen is de leefbaarheid tussen 1998 en 2008 gemiddeld dus meer verbeterd dan in andere wijken. De vraag is of dat komt door die samenstelling van de bevolking of door andere factoren, bijvoorbeeld omdat in dergelijke wijken meer beleidsinzet is gepleegd.

De uitkomsten uit de modelschattingen kunnen hierop meer licht werpen. In die modelschattingen zijn (bevolkings)kenmerken van de wijk in 1998 in verband gebracht met de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer tussen 1998 en 2008. Verschillende van die bevolkingskenmerken van de wijk zijn weliswaar ook onderdeel van die Leefbaarometer, maar door alleen het aanvangsniveau van die bevolkingskenmerken in de modellen op te nemen, wordt voorkomen dat de ontwikkeling van de leefbaarheid wordt verklaard uit onderdelen van die leefbaarheid (zie verantwoording in bijlage A).

In de onderstaande tabel zijn de resultaten uit de modelschattingen die betrekking hebben op de bevolkingssamenstelling van een wijk gestileerd weergegeven.

Tabel 6.1 Samenhang tussen bevolkingssamenstelling en de ontwikkeling van leefbaarheid

	Ontwikkeling Leefbaar- ometer 1998-2008
Aandeel Turken	-
Aandeel Marokkanen	-
Aantal langdurige werklozen in een kansrijke omgeving (kruisvatindicator)	-
Aandeel jongeren 10-19 jaar	-
Toename aantal jongeren tussen 10 en 19 jaar	-
Aandeel eenoudergezinnen	-
Percentage vroegtijdig schoolverlaters	-
Aandeel hoger opgeleiden	+
Aandeel zelfstandigen	+

Dit is een gestileerde weergave van een deel van de uitkomsten uit de modelschattingen die in de tabel in bijlage A van dit rapport volledig zijn gepresenteerd.

Uit de analyse blijkt dat – in tegenstelling tot wat de grafieken hierboven suggereren – wijken met een hoge werkloosheid (als gecorrigeerd wordt voor andere significant verklarende factoren) zich over het algemeen tussen 1998 en 2008 significant minder positief hebben ontwikkeld op de Leefbaarometer dan wijken met minder werklozen onder de bevolking. Datzelfde geldt voor wijken met meer niet-Westerse allochtonen. Uit de regressieanalyse (zie bijlage A) blijkt dat – als gecorrigeerd wordt voor andere significant verklarende factoren – de problemen tussen 1998 en 2008 in wijken met meer werkloosheid en meer Turken of Marokkanen gemiddeld genomen meer zijn toegenomen.

De hierboven geconstateerde gunstige ontwikkeling in de wijken waar in 1998 veel werklozen en/of niet-westerse allochtonen woonden, is dus niet het gevolg van de aanwezigheid van die allochtonen of werklozen, maar van andere kenmerken van die wijken. Mogelijk heeft dat te maken met de extra beleidsinzet die in dergelijke wijken, waar de leefbaarheidsproblemen over het algemeen immers het grootst waren, is gepleegd. De fysieke en sociale investeringen van woningcorporaties blijken zich de laatste jaren bijvoorbeeld vooral te hebben geconcentreerd in gebieden met veel niet-westerse allochtonen onder de bevolking.²⁵ Het voorbeeld in kader 6.1 laat zien waar dat toe kan hebben geleid.²⁶

Gecorrigeerd voor andere kenmerken van de wijk (waaronder het aanvangsniveau van leefbaarheid, zie hoofdstuk 5) is de aanwezigheid van veel Turken, Marokkanen en langdurige werklozen in de woonomgeving dus een voorspeller van een negatieve ontwikkeling van de leefbaarheid in die woonomgeving. Maar naast het aandeel allochtonen en langdurige werklozen blijkt nog een aantal andere kenmerken van de bevolkingssamenstelling in een wijk significant samen te hangen met de leefbaarheidsontwikkeling.

Gebieden met veel eenoudergezinnen en veel vroegtijdig schoolverlaters hebben hun leefbaarheidspositie tussen 1998 en 2008

bijvoorbeeld ook zien verslechteren. En ook wijken waar in 1998 veel jongeren tussen tien en negentien jaar woonden, hebben zich duidelijk minder gunstig ontwikkeld. Tot slot blijkt ook dat de toename van het aandeel jongeren onder de bevolking tussen 1998 en 2008 sterk significant negatief samenhangt met de ontwikkeling van de leefbaarheid in diezelfde periode.

Wijken die in 1998 veel ouderen en gezinnen met kinderen hadden, blijken in de periode daarna juist geen significant afwijkende ontwikkeling op de Leefbaarometer te hebben gekend. De aanwezigheid van hoogopgeleiden en zelfstandigen in de wijk hangt wel significant samen met een positieve leefbaarheidsontwikkeling. Dit laatste hangt mogelijk samen met het zogenaamde ‘gentrification-effect’, waarover meer in het volgende hoofdstuk.

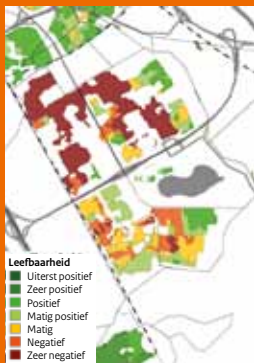
²⁵ Zie: G.A. Marlet, J. Poort, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De baat op straat. Het effect van de investeringen van woningcorporaties op overlast, onveiligheid en verloederdering in de buurt (Atlas voor gemeenten/SEO, Utrecht/Amsterdam).

²⁶ Zie voor een uitgebreide kwantitatieve analyse van de effectiviteit van de investeringen van woningcorporaties: G.A. Marlet, J. Poort, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De baat op straat. Het effect van de investeringen van woningcorporaties op overlast, onveiligheid en verloederdering in de buurt (Atlas voor gemeenten/SEO, Utrecht/Amsterdam).

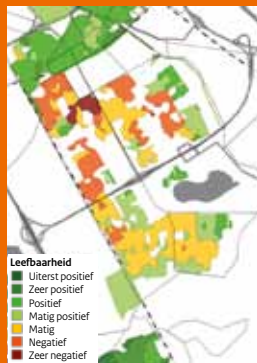
Kader 6.1 Leefbaarheid in Amsterdam Bijlmermeer

In de tweede helft van de jaren zestig was dringend behoefte aan nieuwe woningen in Amsterdam. Daarom werden op grote schaal woningen in de Bijlmermeer gebouwd. Het werd voornamelijk een wijk met veel hoogbouw: 13.000 van de eerste 18.000 opgeleverde woningen bevonden zich in flatgebouwen van elf verdiepingen hoog en ruim tachtig procent van de woningvoorraad bestond uit sociale woningbouw. Maar de wijk kon de concurrentie met de nieuw gebouwde eengezinswoningen in de omringende gemeenten en steden niet aan. Doordat ook nog eens het voorzieningenniveau achterbleef bij de verwachtingen, bleef de doelgroep, de middenklassegezinnen, weg uit de Bijlmer. In plaats van de gezinnen kwamen er veel alleenstaanden, gezinnen zonder kinderen en eenoudergezinnen te wonen. Na de onafhankelijkheid van de toenmalige kolonie Suriname trokken veel Surinamers naar de Bijlmer. Er trad een negatieve spiraal in werking, door onder andere een extreem hoge werkloosheid, overbewoning van appartementen, drugsproblematiek, ontevredenheid van bewoners met de buurt en het vertrek van kansrijke groepen. Om de problemen aan te pakken werd in de jaren negentig een grootschalige herstructurering op poten gezet. Hierbij werden veel van de hoge flatgebouwen vervangen door kleinschaligere projecten en nam het aandeel koopwoningen toe. Wanneer de herstructurering voltooid is, zal het aandeel sociale woningbouw gedaald zijn van 93 naar 55 procent, en het aandeel hoogbouw zal teruggelopen zijn van 95 naar 45 procent.

1998

2008

Ontwikkeling 1998-2008

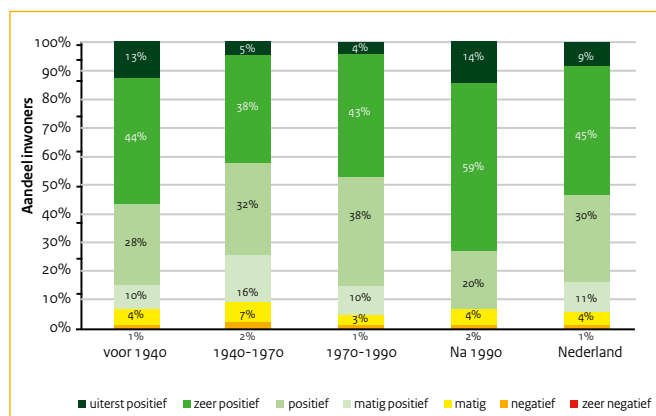
Uit de kaarten blijkt dat de leefbaarheid in grote delen van de wijk er in de periode 1998-2008 duidelijk op is vooruitgegaan. Dat betekent overigens niet dat alle leefbaarheidsproblemen zijn opgelost. Wanneer naar de dimensies van de leefbaarheid gekeken wordt, valt te zien dat vooruitgang voornamelijk te vinden is in het voorzieningenniveau, de publieke ruimte en de woningvoorraad. De nieuwe en gerenoveerde woningen blijken voor een belangrijk deel betrokken te zijn door groepen die al in de buurt woonden. Dit was bij de start van het project overigens ook één van de uitgangspunten. Dat betekent dat de bevolking grotendeels hetzelfde is gebleven, ze in een mooiere woning woont, maar dat de problemen op het sociaal-economische vlak nog niet zijn opgelost.

7. Fysieke omgeving

In dit hoofdstuk worden fysieke kenmerken van de woongebieden in verband gebracht met de ontwikkeling van leefbaarheidsproblemen. Daarbij is gekeken naar kenmerken van de woningvoorraad, de plek van de wijk in de stad en het voorzieningenniveau.

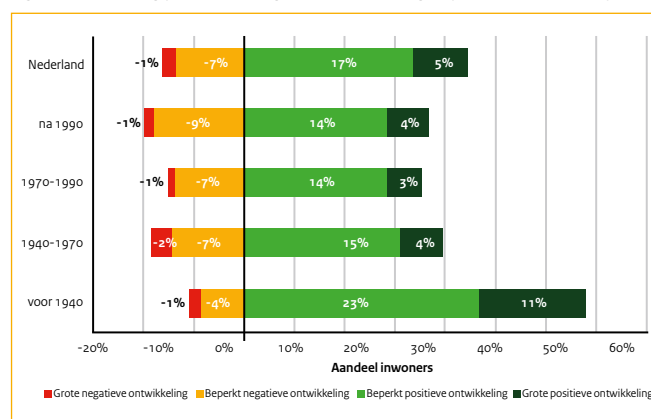
In de onderstaande figuur is de verdeling van de leefbaarheidsscores per bouwperiode van een buurt weergegeven. In de naoorlogse buurten (gebouwd tussen 1940 en 1970) is het aandeel bewoners woonachtig in een gebied met leefbaarheidsproblemen met negen procent het grootst. In buurten gebouwd vanaf 1990 is het aandeel bewoners woonachtig in een gebied met minimaal een matig positieve leefbaarheid het hoogst, namelijk 97 procent.

Figuur 7.1 Verdeling leefbaarheidsscores naar bouwperiode

Figuur 7.2 maakt duidelijk dat oudere buurten zich beter hebben ontwikkeld dan jongere. In vooroorlogse buurten heeft 34 procent van de inwoners de leefbaarheid in de woonomgeving zien verbeteren, terwijl vijf procent de leefbaarheid achteruit heeft zien gaan. In buurten gebouwd na 1990 is deze verhouding achttien om tien procent. Ook in deze buurten heeft de leefbaarheid zich dus positief ontwikkeld, maar minder dan in de vooroorlogse buurten.

Figuur 7.2 Verdeling positieve en negatieve ontwikkeling leefbaarheid naar bouwperiode

In de onderstaande tabel staan de resultaten uit de modelschattingen die betrekking hebben op de fysieke kenmerken van de wijk. Van alle in de analyse geprobeerde bouwperiodes blijken alleen wijken waarvan de (meeste) huizen tussen 1975 en 1985 zijn gebouwd in hun leefbaarheidsontwikkeling significant af te wijken van andere wijken. In dergelijke wijken is de leefbaarheid tussen 1998 en 2008 meer verslechterd dan elders.²⁷

Tabel 7.1 Samenhang tussen de kenmerken van de woningvoorraad in de wijk en de ontwikkeling van leefbaarheid

	Ontwikkeling Leefbaarometer 1998-2008
Aandeel woningen uit de bouwperiode 1975-1985	-
Afstand tot het centrum van de stad/gemeente	-
Veel winkels met jongeren in de buurt	-
Aandeel sociale huurwoningen	-
Percentage hoogbouw	-

Dit is een gestileerde weergave van een deel van de uitkomsten uit de modelschattingen die in de tabel in bijlage A van dit rapport volledig zijn gepresenteerd.

De samenhang tussen nieuwe wijken en de leefbaarheidsontwikkeling komt in het model onder meer tot uiting in de indicator 'afstand tot het centrum'. Die indicator zegt namelijk ook iets over de leeftijd van de woningvoorraad omdat wijken verder weg van het centrum vaak nieuwere wijken zijn. Het negatieve effect van die indicator leidt tot de conclusie dat de leefbaarheid in vooroorlogse wijken dicht bij het centrum de laatste jaren fors is verbeterd, terwijl relatief jonge wijken de leefbaarheidsituatie de laatste jaren hebben zien verslechteren.

²⁷ Zie voor een vergelijkbare conclusie voor de regio Rotterdam: The SmartAgent Company, 2008: Woonbeleving regio Rotterdam.

Wijken die zich verder van het centrum van de gemeente bevinden hebben zich tussen 1998 en 2008 gemiddeld genomen dus minder positief ontwikkeld dan wijken in of nabij het centrum. Die conclusie komt overeen met de grafieken aan het begin van deze paragraaf waaruit bleek dat de recenter gebouwde wijken (die op grotere afstand van het centrum liggen) zich ongunstig hebben ontwikkeld. In kader 7.1 zijn daarvan twee voorbeelden gegeven.

De gunstige ontwikkeling van de centrumgebieden kan te maken hebben met een proces van gentrification. Daarvan geven de kaders 7.1 en 7.2 een aantal voorbeelden. Gentrification is het proces waarbij na omvangrijke investeringen door particulieren in de woningvoorraad een statusverhoging van de wijk ontstaat. Het gentrificationproces kan plaatsvinden in wijken met een slecht onderhouden en goedkope woningvoorraad op een aantrekkelijke

locatie. Omdat de huizenprijzen laag zijn, kunnen potentieel mooie huizen worden gekocht voor een relatief lage prijs. Het verschil tussen de feitelijke waarde en de potentiële waarde van een huis wordt de rent gap genoemd. Deze rent gap is ontstaan door een gebrek aan onderhoud en kan zo groot worden dat het aantrekkelijk wordt voor ontwikkelaars en particulieren om de panden aan te kopen en te verbouwen. Door deze verbouwingen wordt de bestaande woningvoorraad verbeterd, of in ieder geval op peil gehouden, en neemt de status van de wijk toe. Het gevolg is dat de waarde van de huizen ook weer gaat stijgen. Voorwaarden voor het plaatsvinden van gentrification in een wijk zijn: een aantrekkelijke en diverse bebouwing, een hoog aandeel koopwoningen en een aantrekkelijke ligging van de wijk. Dat kan zijn ten opzichte van het stadscentrum of andere populaire punten in de stad.

Kader 7.1 Afstand tot het centrum

Uit de regressieanalyses is gebleken dat binnensteden veelal een positieve leefbaarheidsontwikkeling doormaken, terwijl gebieden buiten het centrum dat veel minder doen, of zelfs achteruit gaan. Amsterdam en Breda zijn hiervan twee duidelijke voorbeelden. Uit onderstaande kaarten wordt duidelijk dat het centrum en direct omliggende gebieden bijna allemaal vooruit zijn gegaan in leefbaarheid. Buiten het centrum is in de meeste gevallen geen sprake van een positieve ontwikkeling, en in een aantal gevallen zelfs van achteruitgang.

Amsterdam 1998-2008

Breda 1998-2008

Dit kan te maken hebben met een gentrificationproces. Het centrum en de direct omliggende gebieden zijn populair geworden bij groepen met hogere inkomens. Zij verdringen voor een deel de plaatselijke bevolking met een sociaal-economisch zwakkere positie. Deze groepen zoeken vervolgens hun heil in de goedkopere buitengebieden. Dit is ook te zien aan de dimensiecijfers in Amsterdam en Breda. In de centrumgebieden wordt de vooruitgang voornamelijk gestuurd door een verbeterde sociaal-economische positie en sociale samenhang van de bevolking, terwijl deze dimensies in de buitengebieden de belangrijkste oorzaken van de achteruitgang zijn.

Kader 7.2 Gentrification

Bekende voorbeelden van gentrification in Nederland zijn de Jordaan en de Oude Pijp in Amsterdam en Lombok in Utrecht. In Lombok werd de kiem van het gentrificationproces gelegd in de jaren tachtig. Een groot deel van de toenmalig allochtone bevolking kon de huizen in Lombok niet meer betalen en trok weg. De woningcorporaties en particulieren sprongen in het gat en begonnen de woningen, die in slechte staat verkeerden, op te knappen. Particulieren kregen hier zelfs subsidies voor. Toch bleef een relatief groot deel van de bevolking van niet-westerse afkomst. De culturele diversiteit is één van de redenen van het succes van de wijk. Ook in de omgeving van Lombok is een gentrificationproces recentelijk op gang gekomen. De gevolgen van de gentrification voor de leefbaarheid hebben duidelijk positief uitgepakt.

Lombok Utrecht 1998

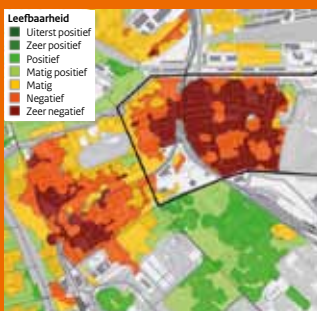

Lombok Utrecht 2008

In de Jordaan is het gentrificationproces al gedurende de jaren zeventig op gang gekomen. Momenteel is de leefbaarheidsscore overal in de buurt positief of zeer positief. De Indische Buurt wordt als nieuwbakken gentrificationwijk aangeduid. De eerste tekenen van regeneratie zijn inmiddels duidelijk en een belangrijke bron voor het gentrificationproces, het omzetten van huurwoningen in koopwoningen, is in volle gang. In de Indische Buurt is dit aandeel omzettingen het hoogst in Amsterdam. Ook andere stadsvernieuwingsprocessen zijn in gang gezet. De leefbaarheid in deze buurt gaat met sprongen vooruit, zo is in onderstaande kaarten te zien. Waar in 1998 de leefbaarheid in het overgrote deel van de buurt nog een zeer negatieve score had, is dat inmiddels verbeterd tot negatief of matig. Een verbetering van de sociaal-economische positie en de sociale samenhang van de bevolking ligt ten grondslag aan de verbeterde leefbaarheidssituatie.

Indische Buurt Amsterdam 1998

Indische Buurt Amsterdam 2008

In wijken met veel winkels en jongeren tussen de 10 en 19 jaar in de buurt blijken de leefbaarheidsproblemen tussen 1998 en 2008 meer dan gemiddeld te zijn toegenomen. Kennelijk hebben die winkelcentra in toenemende mate een aanzuigende werking gehad op overlastveroorzakende jongeren. De nabijheid van andere voorzieningen, zoals groen, natuur, scholen, cultuur, horeca, etc., zijn wel in de modellen getest maar boden geen significante verklaring voor de verschillen in leefbaarheidsontwikkeling.

De modeluitkomsten laten zien dat de leefbaarheid zich in wijken met veel sociale huurwoningen in 1998 tussen 1998 en 2008 minder gunstig heeft ontwikkeld dan in andere wijken. Ook in wijken met veel hoogbouw heeft de leefbaarheid zich significant ongunstiger ontwikkeld dan in wijken met geen of minder hoogbouw.

De vraag is natuurlijk welk aspect van leefbaarheid debet is aan die relatieve verslechtering van de leefbaarheid in wijken met veel sociale huur en hoogbouw. Is de veiligheid in die wijken verslechterd? Of heeft de bevolkingssamenstelling zich in dergelijke wijken minder gunstig ontwikkeld? Een aanvullende analyse met model-schattingen op de subdimensies moet dat uitwijzen. Recent onderzoek laat zien dat het aandeel sociale huur in een buurt sterk negatief samenhangt met de veiligheidsontwikkeling: hoe meer sociale huur in de omgeving, hoe meer de overlast en onveiligheid tussen 1998 en 2008 zijn toegenomen.²⁸

Als de verkoop van sociale huurwoningen in het model zou worden gestopt, hangt die verkoop positief samen met de leefbaarheidsontwikkeling. Dat resultaat is echter problematisch omdat het aandeel sociale huur ook onderdeel uitmaakt van de Leefbaarometer, zodat verkoop van sociale huur automatisch tot een verbetering van de score op de Leefbaarometer leidt. De verkoop van sociale huurwoningen blijkt echter ook significant samen te hangen met een afname van de mate van overlast, onveiligheid en verloedering in de woonomgeving.²⁹

Andere in het model geprobeerde kenmerken van de woningvoorraad zoals omvang, type woningen, prijs, etc. bleken niet significant samen te hangen met de leefbaarheidsontwikkeling. Ook de nieuwbouwproductie in de bestudeerde periode hangt niet significant samen met de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer. Overigens blijken sloop en nieuwbouw (herstructurering) wel positief van invloed te zijn geweest op de mate van overlast, onveiligheid en verloedering in de woonomgeving, zowel direct als indirect via een gunstigere bevolkingssamenstelling.³⁰

28 G.A. Marlet, J. Poort, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De baat op straat. Het effect van de investeringen van woningcorporaties op overlast, onveiligheid en verloedering in de buurt (Atlas voor gemeenten / SEO, Utrecht / Amsterdam).

29 Ibidem.

30 Ibidem.

Bijlagen

Bijlage A: Uitkomsten modelschattingen

In dit rapport werd een groot aantal statistieken gepresenteerd waarmee de verschillen in de ontwikkeling van leefbaarheid in verschillende typen gebieden werd beschreven. De vraag was daarbij steeds welke van de kenmerken van die gebieden de overheersende verklaring bieden voor de verschillen in leefbaarheidsontwikkeling. Is de leefbaarheid in gebieden met veel allochtonen inderdaad verslechterd omdat daar veel allochtonen wonen? Of is de leefbaarheid in die gebieden verslechterd omdat de situatie in steden in z'n algemeenheid om andere redenen is verslechterd, en er in steden bovendien meer allochtonen wonen?

Dat soort vragen kunnen alleen overtuigend worden beantwoord door met behulp van regressieanalyses tegelijkertijd rekening te houden met zoveel mogelijk kenmerken van de wijken. Daarom zijn in het rapport steeds de resultaten gepresenteerd uit modelschattingen waarin de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer tussen 1998 en 2008 aan de hand van regressieanalyses in verband is gebracht met allerlei regionale kenmerken en karakteristieken van de wijk. Daarbij is uitgegaan van hypothesen die uit de beschrijvende statistieken, en uit eerdere empirische studies naar de leefbaarheidsontwikkeling in Nederlandse wijken, volgden.

Voor de theoretische en hypothetische onderbouwing van de modellen, alsmede een volledig overzicht van de indicatoren die in de oorspronkelijke modellen (general models) waren opgenomen maar die niet significant bleken te zijn, wordt verwezen naar twee publicaties waarin eerdere versies van deze modellen worden beschreven.³¹

In de hoofdttekst van dit rapport zijn die uitkomsten per thema besproken. In de tabel zijn alleen de significant verklarende variabelen getoond uit het meest robuuste, gereduceerde, model. In het oorspronkelijke model zijn zoals gezegd meer indicatoren getest, maar die bleken niet significant samen te hangen met de ontwikkeling van de leefbaarheid, en geen bijdrage te leveren aan de stabiliteit en de robuustheid van het model, en zijn om die reden uit het uiteindelijke model verwijderd (from general to specific).³² In de eerde genoemde publicaties is een volledig overzicht van die niet-significante variabelen opgenomen. In de hoofdttekst van dit rapport en in de tekst hieronder worden alleen de belangrijkste niet-significante variabelen besproken.

De volledige uitkomsten van de modelschatting die uiteindelijk is gebruikt voor dit onderzoek staan in de onderstaande tabel:

Tabel A.01 Welke kenmerken van de wijk hangen significant samen met de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer (1998-2008)?

	Ontwikkeling Leefbaarometer 1998-2008
Aanvangssituatie	
Score Leefbaarometer 1998	- 28,0***
Ligging van de wijk	
Ligging in een stad (dummyvariabele, bron: Atlas)	-7,3***
Mate van agglomeratie, 1998 (bron: Atlas)	-5,0***
Ligging in Zuid-Holland	-3,8**
Ligging in Noord-Holland	3,7***
Ligging in Friesland	9,6***
Ligging in Groningen	3,6***
Ligging in Drenthe	2,2**
Ligging in Overijssel	4,9***
Ligging in Gelderland	4,1**
Ligging in Zeeland	2,4**
Ligging in Limburg	-2,6**
Afstand tot het centrum van de stad/gemeente	-6,0***
Veel winkels met jongeren in de buurt (interactievariabele tussen aantal winkels en ruimtelijk gemiddelde van jongeren tussen 10 en 19 jaar)	-1,6*
Bevolkingssamenstelling	
Aandeel Turken, 1998 (bron: CBS)	-3,4***
Aandeel Marokkanen, 1998 (bron: CBS)	-5,0***
Aandeel jongeren 10-19 jaar, 1998 (bron: CBS)	-9,2***
Toename aantal jongeren tussen 10 en 19 jaar, 1998-2008 (bron: CBS)	-10,9***
Aantal langdurige werklozen in een kansrijke omgeving (als percentage van de beroepsbevolking), 1998 (bron: CWI/CBS/Atlas)	-9,1***
Aandeel eenoudergezinnen, 1998 (bron: CBS)	-3,7**
Percentage vroegtijdig schoolverlaters, 2006 (bron: Cfi)	-3,2***
Aandeel hoger opgeleiden, 1998 (bron: CBS/Pol.mon./Atlas)	10,1***
Aandeel zelfstandigen, 2004 (bron: CBS)	6,9***
Woningvoorraad	
Aandeel sociale huurwoningen, 1998 (bron: ABF/VGM)	-9,3***
Percentage hoogbouw (meer dan drie bouwlagen)	-5,3 ***
Aandeel woningen uit de bouwperiode 1975-1985 (bron: ABF/VGM)	-6,4***
Methode (geen ruimtelijke autocorrelatie)	OLS
Omvang van de sample	2969
Verklaringskracht (Adj. R2)	57,8%

Notatie: t-waarde

+ = positief verband

- = negatief verband

*** Significantie met 99% waarschijnlijkheid

** Significantie met 95% waarschijnlijkheid

* Significantie met 90% waarschijnlijkheid

31 G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2007: Op weg naar Early Warning. Omvang, oorzaak en ontwikkeling van problemen in de wijk (Stichting Atlas voor gemeenten, Utrecht); G.A. Marlet, J. Poort, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: De baat op straat. Het effect van de investeringen van woningcorporaties op overlast, onveiligheid en verloedering in de buurt (Atlas voor gemeenten/SEO, Utrecht/Amsterdam).

32 Zie: D.F. Hendry, 1995: Dynamic Econometrics (Oxford University Press). De meest relevante niet-significante indicatoren worden in de tekst hieronder besproken.

De regressieanalyses zijn uitgevoerd op 4-ppc-niveau. Als extra robuustheidstest is het gereduceerde model ook geschat met de indicatoren (waarvoor dat mogelijk was) op 6-ppc-niveau. Dat leverde vergelijkbare uitkomsten (tekens en significantie ongewijzigd) op. Met dat 6-ppc-niveau wordt echter wel het probleem van ruimtelijke autocorrelatie in de modellen geïntroduceerd. Daarom is ervoor gekozen om in deze rapportage het meest robuuste model op 4-ppc-niveau te presenteren. Gecorrigeerd voor 4-ppc-gebieden waarvoor niet alle data beschikbaar waren, komt de voor de modelschattingen gebruikte sample daarmee uit op 2969 observaties (zie tabel A.01). Uit de zogenoemde Moran's-I-test blijkt dat er met die sample geen sprake is van ruimtelijke autocorrelatie, zodat voor de modelschattingen kon worden volstaan met de OLS-schattingmethode, en geen spatial lag variabele hoeft te worden opgenomen.

Voor de vraag of een wijk in een stad ligt, zijn in het model verschillende definities van een stad gebruikt. Die definities liepen uiteen van eenvoudige maten voor omvang en dichtheid zoals de omgevingsadressendichtheid (OAD) van het CBS, tot functionele definities op basis van pendelstromen.³³ Uiteindelijk bleek een definitie van de stad die zowel rekening houdt met dichtheid als met de functie van een stad als centrum voor werk, winkelen en uitgaan, de meest significante verklaring te bieden voor de leefbaarheidsontwikkeling. Die indicator voor een stad bleek significant negatief samen te hangen met de leefbaarheidsontwikkeling tussen 1998 en 2008. De andere indicatoren voor stedelijkheid, zoals de omvang van een stad en de OAD, zijn in een model waarin ook die stadsindicator is opgenomen niet meer significant. Ook de omvang van het cluster waarin het gebied ligt (zie www.leefbaarometer.nl) is niet significant van invloed op de ontwikkeling van de leefbaarheid.

Voor de ligging in het land is de mate van agglomeratie genomen, gemeten met een zogenoemde marktpotentiaal van bevolking. Die mate van agglomeratie is hoog in de Randstad en laag in de periferie van het land. Deze maat is een indicator voor het verschil tussen Randstad en de periferie van het land.³⁴

Tot slot zijn voor wat betreft de ligging van de wijk in de modellen zogenoemde dummyvariabelen (met waarde 0 of 1) opgenomen voor de ligging in de verschillende provincies. Op die manier wordt rekeninggehouden met zogenoemde regionale fixed effects, factoren die regionaal verschillen maar waarvoor geen indicatoren in de modellen zijn meegenomen.

De analyse van de samenhang tussen de bevolkingssamenstelling in een wijk en de ontwikkelingen op de Leefbaarometer bleek een ingewikkelde te zijn. Die bevolkingssamenstelling is zelf immers

één van de belangrijkste dimensies uit de Leefbaarometer. De toename van het aantal ouderen in een wijk bleek bijvoorbeeld significant samen te hangen met een verbetering van de score op de Leefbaarometer, maar het aandeel ouderen in de wijk maakt zelf onderdeel uit van die Leefbaarometer. Het zou echter ook zo kunnen zijn dat een toename van het aandeel ouderen wel degelijk heeft geleid tot een verbetering van andere aspecten van leefbaarheid, zoals de veiligheid. Op basis van een analyse met de totaalscore van de Leefbaarometer is dat onderscheid niet te maken. De ontwikkeling van potentieel verklarende variabelen die zelf ook onderdeel uitmaken van de Leefbaarometer zijn om die reden uit het model gelaten. Wel is daarvan steeds het aanvangsniveau opgenomen.

In de Leefbaarometer zitten ook veel kenmerken van de woningvoorraad. Om die reden zijn veel ontwikkelingen op die kenmerken uit de modellen gelaten. Daarvan kon ook slechts het aanvangsniveau worden meegenomen.

De beste indicator voor werkloosheid in de wijk bleek het aantal langdurige werklozen te zijn dat zich in 1998 in een economisch kansrijke omgeving bevindt. Die zogenoemde 'kruitvatindicator' is een indicator voor 'onnodige' werkloosheid en laat zien waar de meeste mensen werkloos zijn, anders dan als gevolg van het gebrek aan banen.³⁵ Het idee achter die indicator is dat de frustratie over werkloosheid groter is in een economisch kansrijke omgeving, terwijl er in een omgeving waar weinig banen zijn meer berusting zal zijn. Die kruitvatindicator hangt sterk significant negatief samen met de ontwikkeling van de score op de Leefbaarometer: hoe meer langdurige werklozen in een economisch kansrijke omgeving in 1998, hoe ongunstiger de leefbaarheid zich tussen 1998 en 2008 heeft ontwikkeld. In modellen waarin deze kruitvatindicator is opgenomen bieden de andere indicatoren voor werkloosheid die in de modellen zijn geprobeerd zoals de jeugdwerkloosheid, de ongecorrigeerde langdurige werkloosheid, de totale werkloosheid, het aantal bijstandsgerechtigden, het aantal arbeidsongeschikte, etc. geen significantie verklaring meer voor de ontwikkeling van leefbaarheid.

Het aandeel vroegtijdig schoolverlaters is door gebrek aan oudere gegevens overigens noodgedwongen over 2006 gemeten. In de analyse is ervan uit gegaan dat de waarde van 2006 een indicatie is voor het aantal schoolverlaters in de periode daarvoor. Die aanname is vanzelfsprekend discutabel en zorgt bij verdere interpretatie van de resultaten in ieder geval voor twijfel over de richting van de causaliteit (het is immers ook goed denkbaar dat er meer schoolverlaters zijn als gevolg van afnemende leefbaarheid in de wijk).

33 Zie bijvoorbeeld: Van Oort, F.G., 2002: Agglomeration, economic growth and innovation. Spatial analysis of growth- and R&D externalities in the Netherlands (Tinbergen Institute research series; no. 260, Amsterdam, Thela Thesis).

34 Bron: G.A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2005: De bereikbaarheid van gemeenten, in: Atlas voor gemeenten 2005, thema bereikbaarheid (Stichting Atlas voor gemeenten, Utrecht).

35 Zie voor een uitgebreidere beschrijving: G. A. Marlet, C.M.C.M. van Woerkens, 2008: Werk voor de wijk, in: Atlas voor gemeenten 2008 (Stichting Atlas voor gemeenten, Utrecht), p. 17.

36 In het overzicht is het meest recente jaar van de bron weergegeven. Sommige indicatoren zijn op basis van peildatum geïdentificeerd (1-1-2008 bijvoorbeeld). Andere hebben betrekking op jaargemiddelden (2007). Sommige indicatoren zijn samengesteld door combinatie van gegevens uit meerdere jaren. Dan is steeds het meest recente jaar genoemd.

Bijlage B: Indicatoren in de Leefbaarometer

Tabel B.01 Indicatoren in de Leefbaarometer

	Indicator	Peildatum ³⁶	Dimensie
1	Dominantie vrijstaande woningen	1-1-2008	Dimensie Woningvoorraad
2	Dominantie tweekappers	1-1-2008	
3	Dominantie flats met meer dan 4 verdiepingen	1-1-2008	
4	Dominantie etagewoningen	1-1-2008	
5	Dominantie boerderijen en tuinderijen	1-1-2008	
6	Dominantie stedelijke statuswoningen	1-1-2008	
7	Dominantie suburbane statuswoningen	1-1-2008	
8	Dichtheid	1-1-2008	
9	Percentage sociale huurwoningen	1-1-2008	
10	Dominantie 1940-1959 bouw	1-1-2008	
11	Dominantie 1970-1979 bouw	1-1-2008	
12	Dominantie vroegnaoorlogs (1945-1960)	1-1-2008	
13	Dominantie vooroorlogse bouw (tot 1940)	1-1-2008	
14	Waarde verkochte huurwoningen	2007	Dimensie Publieke ruimte
15	Aandeel sloop	2007	
16	Geluidsbelasting railverkeer	2006	
17	Geluidsbelasting totaal	2006	
18	Nabijheid groot water	1-1-2008	
19	Groene ruimte tussen vroegnaoorlogse bouw	1-1-2008	
20	Water in de wijk	1-1-2008	
21	Uitzicht op binnenwater	1-1-2008	Dimensie Voorzieningen
22	Nabijheid supermarkt	1-1-2008	
23	Nabijheid bankfiliaal	1-1-2008	
24	Nabijheid groot winkelcentrum	1-1-2008	Dimensie Bevolkingssamenstelling
25	Aandeel niet-werkende werkzoekenden	31-12-2007	
26	Dominantie inkomens tot 2x modaal	1-1-2008	
27	Dominantie minimuminkomens	1-1-2008	
28	Dominantie inkomens meer dan 2x modaal	1-1-2008	
29	Aandeel niet-westerse allochtonen	1-1-2008	
30	Aandeel hoogopgeleiden	1-1-2008	Dimensie Sociale Samenhang
31	Dominantie middelbare paren zonder kinderen	1-1-2008	
32	Dominantie jonge paren zonder kinderen	1-1-2008	
33	Dominantie oudere paren zonder kinderen	1-1-2008	
34	Dominantie jong alleenstaand	1-1-2008	
35	Dominantie middelbaar alleenstaand	1-1-2008	
36	Aandeel ouderen	1-1-2008	
37	Aandeel gezinnen met kinderen	1-1-2008	
38	Homogeniteit gezinnen met oudere kinderen	1-1-2008	
39	Homogeniteit gezinnen met jonge kinderen	1-1-2008	
40	Dominantie eigenaar bewoners	1-1-2008	
41	Verhuizingen (mutatiegraad)	2007	Dimensie Veiligheid
42	Vernielingen	2007	
43	Verstoring openbare orde	2007	
44	Geweldsmisdrijven	2007	
45	Diefstal uit de auto	2007	
46	Overlast	2007	Niet toebedeeld aan een dimensie
47	Nabijheid natuurgebied	1-1-2008	
48	Nabijheid bos	1-1-2008	
49	Nabijheid kust	1-1-2008	

Bijlage C: Scores per gemeente

Tabel C.0 1: Aandeel bewoners woonachtig in een gebied met een zeer negatieve, negatieve of matige leefbaarheidsscore³⁷ (niet weergegeven gemeenten hadden in 1998 en in 2008 niet van dit soort gebieden met leefbaarheidsproblemen)

Gemeente	1998	2008	Af-of toename
Achtkarspelen	0,2%	0,0%	-100
Alkmaar	11,8%	4,8%	-6.200
Almelo	16,1%	7,8%	-5.400
Almere	9,2%	4,7%	-3.500
Alphen aan den Rijn	3,7%	2,8%	-700
Amersfoort	8,0%	5,9%	-1.600
Amstelveen	2,4%	0,0%	-1.800
Amsterdam	50,0%	32,0%	-123.700
Apeldoorn	3,1%	1,7%	-2.200
Appingedam	3,6%	0,3%	-400
Arnhem	26,8%	18,1%	-11.200
Assen	4,4%	0,7%	-2.000
Baarle-Nassau	1,1%	0,0%	-100
Beesel	0,2%	0,0%	0
Bellingwedde	0,4%	0,0%	0
Bergen op Zoom	7,7%	4,5%	-1.900
Beuningen	1,7%	0,0%	-400
Beverwijk	0,4%	0,0%	-100
Bolsward	3,9%	0,0%	-300
Borger-Odoorn	0,2%	0,0%	0
Boxmeer	0,2%	0,0%	-100
Boxtel	3,4%	0,0%	-1.000
Breda	7,8%	6,2%	-1.900
Brunssum	0,7%	0,0%	-200
Capelle aan den IJssel	7,8%	6,4%	-800
Coevorden	2,2%	0,4%	-600
Cuijk	2,4%	1,2%	-300
Culemborg	2,7%	6,4%	1.100
Dantumadeel	0,7%	0,0%	-100
De Marne	0,3%	0,0%	0
Delft	8,9%	7,3%	-1.800
Delfzijl	16,9%	8,0%	-2.600
Den Helder	6,3%	3,3%	-1.700
Deventer	9,7%	4,3%	-4.400
Diemen	6,9%	0,2%	-1.600
Doesburg	3,8%	2,3%	-200
Doetinchem	2,0%	0,4%	-800
Dongen	0,4%	0,0%	-100
Dongeradeel	0,3%	0,1%	-100
Dordrecht	19,3%	4,2%	-17.700
Dronten	0,5%	1,7%	500
Druten	0,9%	0,0%	-200
Echt-Susteren	0,2%	0,0%	-100
Ede	5,1%	1,2%	-4.000

37 Door afrondingen kunnen weergegeven getallen en percentages enigszins uit elkaar lopen.

Gemeente	1998	2008	Af-of toename
Eemsmond	0,2%	0,0%	0
Eindhoven	9,1%	2,8%	-11.900
Emmen	4,5%	3,0%	-1.500
Enkhuizen	1,1%	0,0%	-200
Enschede	12,8%	6,5%	-8.700
Franekeradeel	0,3%	0,0%	-100
Geldrop-Mierlo	1,5%	0,1%	-500
Gilze en Rijen	0,0%	1,0%	300
Goes	1,3%	0,0%	-400
Gorinchem	8,8%	1,7%	-2.300
Gouda	10,5%	7,5%	-2.200
Groesbeek	0,3%	0,0%	-100
Groningen	34,1%	7,0%	-44.500
Grootegast	0,6%	0,0%	-100
Haarlem	4,7%	2,7%	-2.900
Halderberge	0,3%	0,3%	0
Harderwijk	1,7%	0,0%	-600
Harlingen	9,4%	2,3%	-1.100
Heemskerk	0,3%	0,0%	-100
Heerenveen	5,5%	0,1%	-2.000
Heerhugowaard	2,0%	0,0%	-800
Heerlen	10,9%	2,4%	-7.900
Hellevoetsluis	2,2%	0,0%	-800
Helmond	14,3%	3,8%	-8.000
Hengelo	8,0%	1,6%	-4.900
het Bildt	0,2%	0,0%	0
Hilversum	0,3%	0,1%	-100
Hoogeveen	1,1%	0,5%	-300
Hoogezand-Sappemeer	17,0%	5,9%	-3.600
Hoorn	8,8%	2,9%	-3.500
Huizen	0,4%	0,0%	-100
IJsselstein	4,0%	3,8%	200
Kampen	2,1%	0,1%	-900
Kerkrade	2,7%	1,7%	-500
Kollumerland en Nieuwkruisland	0,6%	0,0%	-100
Krimpen aan den IJssel	0,2%	0,0%	0
Landerd	0,2%	0,0%	0
Landgraaf	0,8%	0,1%	-300
Landsmeer	0,3%	0,0%	0
Leerdam	11,1%	5,6%	-1.100
Leeuwarden	20,5%	7,5%	-10.900
Leiden	6,3%	5,2%	-1.600
Leiderdorp	0,4%	0,1%	-100
Leidschendam-Voorburg	1,7%	4,6%	1.900
Lelystad	23,0%	3,2%	-11.300
Lemsterland	2,7%	0,0%	-300
Lochem	0,5%	0,0%	-200
Maarssen	3,2%	0,6%	-1.000
Maassluis	9,8%	5,6%	-1.400
Maastricht	4,0%	3,2%	-1.100

Gemeente	1998	2008	Af-of toename
Menaldumadeel	0,2%	0,0%	0
Menterwolde	0,3%	0,0%	0
Meppel	5,8%	1,1%	-1.400
Middelburg	1,6%	0,4%	-500
Moordrecht	0,3%	0,0%	0
Nieuwegein	2,7%	1,4%	-800
Nijmegen	31,4%	9,3%	-33.100
Noordoostpolder	2,5%	0,2%	-900
Oldenzaal	1,6%	0,0%	-500
Oosterhout	0,7%	0,2%	-300
Ooststellingwerf	0,8%	0,1%	-200
Oss	2,1%	0,2%	-1.400
Ouder-Amstel	0,3%	2,3%	300
Papendrecht	1,8%	0,0%	-500
Pekela	1,0%	0,3%	-100
Purmerend	4,5%	1,1%	-2.100
Reiderland	1,4%	0,0%	-100
Rheden	0,2%	0,0%	-100
Rhenen	1,0%	0,0%	-200
Ridderkerk	0,2%	0,0%	-100
Rijssen-Holten	0,2%	0,0%	-100
Rijswijk	0,5%	1,2%	300
Roermond	18,6%	14,6%	-1.700
Roosendaal	4,7%	2,8%	-1.400
Rotterdam	49,9%	46,8%	-25.900
Rozenburg	6,0%	0,0%	-800
Rucphen	0,3%	0,0%	-100
Schiedam	18,6%	15,1%	-2.700
's-Gravenhage	26,4%	21,5%	-12.400
's-Hertogenbosch	12,2%	3,6%	-10.500
Sittard-Geleen	3,1%	2,2%	-900
Sliedrecht	2,1%	0,0%	-500
Smallerland	7,2%	0,3%	-3.500
Sneek	10,2%	0,1%	-3.000
Soest	4,2%	1,8%	-1.000
Someren	0,3%	0,0%	-100
Spijkenisse	7,9%	1,2%	-4.700
Stadskanaal	1,9%	1,2%	-200
Steenwijkerland	2,6%	0,2%	-1.000
Terneuzen	3,8%	0,6%	-1.700
Texel	0,2%	0,0%	0
Tiel	8,1%	4,1%	-1.300
Tilburg	6,2%	6,5%	1.200
Ubbergen	1,3%	0,0%	-100
Uden	2,3%	0,2%	-900
Uithoorn	0,2%	0,0%	-100
Utrecht	24,2%	13,6%	-21.700
Utrechtse Heuvelrug	1,4%	0,1%	-600
Vaals	1,2%	0,0%	-100
Veendam	3,8%	0,7%	-800

Gemeente	1998	2008	Af-of toename
Veenendaal	4,9%	3,0%	-1.100
Veghel	0,3%	0,0%	-100
Venlo	7,8%	3,0%	-4.200
Venray	7,1%	5,1%	-700
Vianen	1,6%	0,6%	-200
Vlaardingen	10,9%	9,7%	-1.200
Vlissingen	5,6%	1,4%	-1.900
Wageningen	12,0%	0,0%	-3.700
Weert	1,9%	0,9%	-500
Weesp	2,3%	0,1%	-400
Westerveld	0,2%	0,0%	0
Westervoort	0,4%	0,0%	-100
Wijchen	0,5%	0,0%	-200
Wijk bij Duurstede	0,5%	0,0%	-100
Winschoten	8,4%	1,5%	-1.200
Winsum	0,3%	0,0%	0
Zaanstad	10,0%	7,8%	-2.600
Zeist	6,2%	3,6%	-1.500
Zevenaar	1,2%	0,0%	-400
Zoetermeer	6,8%	5,1%	-1.300
Zuidhorn	0,2%	0,0%	0
Zutphen	8,4%	3,1%	-2.200
Zwijndrecht	5,0%	2,7%	-1.100
Zwolle	4,9%	1,6%	-3.100

Tabel C.02: Aandeel bewoners woonachtig in een gebied met een zeer negatieve of negatieve leefbaarheidsscore³⁸ (niet weergegeven gemeenten hadden in 1998 en 2008 niet van dit soort gebieden met leefbaarheidsproblemen)

Gemeente	1998	2008	Af-of toename
Alkmaar	1,3%	0,0%	-1.100
Almelo	4,6%	1,0%	-2.500
Almere	1,3%	0,2%	-1.400
Amersfoort	1,3%	0,2%	-1.400
Amsterdam	23,5%	9,1%	-99.000
Apeldoorn	0,4%	0,3%	-100
Appingedam	0,6%	0,0%	-100
Arnhem	9,3%	3,9%	-7.200
Assen	0,4%	0,0%	-200
Bergen op Zoom	1,3%	0,0%	-800
Breda	0,7%	0,3%	-600
Capelle aan den IJssel	1,1%	0,0%	-700
Coevorden	0,2%	0,0%	-100
Cuijk	0,5%	0,0%	-100
Culemborg	0,0%	0,2%	100
Dantumadeel	0,1%	0,0%	0
Delft	1,6%	0,3%	-1.200
Delfzijl	3,9%	1,0%	-800
Den Helder	2,4%	0,3%	-1.200
Deventer	2,7%	0,0%	-2.300
Diemen	4,0%	0,0%	-1.000
Doesburg	0,5%	0,0%	-100
Dordrecht	4,8%	0,1%	-5.500
Druten	0,2%	0,0%	0
Ede	0,5%	0,0%	-500
Eemsmond	0,1%	0,0%	0
Eindhoven	1,1%	0,0%	-2.100
Emmen	0,5%	0,3%	-200
Enschede	1,4%	0,1%	-1.900
Franekeradeel	0,1%	0,0%	0
Goes	0,1%	0,0%	0
Gorinchem	1,5%	0,0%	-500
Gouda	2,3%	1,5%	-600
Groningen	9,0%	0,2%	-14.700
Grootegeest	0,2%	0,0%	0
Haarlem	0,1%	0,0%	-100
Harlingen	5,4%	0,1%	-800
Heerenveen	0,5%	0,0%	-200
Heerlen	0,4%	0,2%	-200
Helden	0,1%	0,0%	0
Helmond	2,5%	0,0%	-1.900
Hengelo	2,4%	0,0%	-1.800
Hoogeveen	0,1%	0,0%	0
Hoogezand-Sappemeer	3,0%	0,1%	-1.000
Hoorn	0,7%	0,0%	-500
Kampen	0,1%	0,0%	0
Kerkrade	0,1%	0,1%	0

³⁸ Door afrondingen kunnen weergegeven getallen en percentages enigszins uit elkaar lopen.

Gemeente	1998	2008	Af-of toename
Landerd	0,2%	0,0%	0
Leerdam	1,0%	0,2%	-200
Leeuwarden	6,0%	0,5%	-4.600
Leiden	0,9%	0,4%	-600
Leiderdorp	0,1%	0,0%	0
Leidschendam-Voorburg	0,0%	0,2%	200
Lelystad	5,8%	0,0%	-3.400
Lith	0,1%	0,0%	0
Littenseradiel	0,1%	0,0%	0
Lochem	0,3%	0,0%	-100
Maarssen	0,2%	0,1%	-100
Maassluis	0,1%	0,0%	0
Maastricht	0,2%	0,0%	-200
Marum	0,1%	0,0%	0
Meppel	1,1%	0,0%	-300
Nieuwegein	0,1%	0,0%	-100
Nijmegen	7,2%	0,9%	-9.500
Noordoostpolder	0,6%	0,0%	-200
Noordwijkerhout	0,1%	0,0%	0
Purmerend	0,3%	0,0%	-200
Reiderland	0,2%	0,0%	0
Reusel-De Mierden	0,1%	0,0%	0
Rhenen	0,5%	0,0%	-100
Roermond	6,2%	1,1%	-2.200
Roosendaal	0,8%	0,0%	-600
Rotterdam	28,1%	17,3%	-65.300
Rozenburg	0,4%	0,0%	-100
Schiedam	5,6%	1,0%	-3.300
's-Gravenhage	12,4%	5,3%	-27.500
's-Hertogenbosch	1,2%	0,0%	-1.500
Sittard-Geleen	0,1%	0,1%	0
Smallingerland	0,9%	0,0%	-400
Sneek	1,3%	0,0%	-400
Spijkenisse	1,5%	0,0%	-1.000
Stadskanaal	0,3%	0,0%	-100
Steenwijkerland	0,3%	0,0%	-100
Ten Boer	0,1%	0,0%	0
Terneuzen	0,6%	0,0%	-300
Texel	0,1%	0,0%	0
Tiel	0,5%	0,0%	-200
Tilburg	0,4%	0,5%	100
Uden	0,7%	0,0%	-300
Utrecht	5,4%	4,2%	-1.600
Utrechtse Heuvelrug	0,1%	0,0%	0
Veendam	0,3%	0,0%	-100
Veenendaal	0,8%	0,5%	-100
Venlo	1,0%	0,1%	-800
Venray	0,7%	0,1%	-200
Vlaardingen	0,1%	0,0%	-100
Vlissingen	0,5%	0,0%	-200

Gemeente	1998	2008	Af-of toename
Wageningen	1,6%	0,0%	-500
Weert	0,4%	0,0%	-200
Winschoten	1,6%	0,2%	-200
Zaanstad	3,6%	1,3%	-3.000
Zeist	2,6%	0,0%	-1.500
Zevenaar	0,8%	0,0%	-200
Zoetermeer	1,6%	0,5%	-1.000
Zutphen	2,2%	0,1%	-900
Zwijndrecht	1,3%	0,2%	-500
Zwolle	0,4%	0,0%	-400

Colofon

Bestelgegevens

Te downloaden via www.vrom.nl en bestelbaar via postbus 51.

Nummer publicatie

VROM 9036

Datum publicatie

Oktober 2009

Deze publicatie beschrijft het onderzoek dat in opdracht van Ministerie van VROM/WWI is uitgevoerd door Rigo Research en advies BV en Atlas voor Gemeenten

Atlas voor gemeenten

Postbus 9627

3506 GP UTRECHT

T 030 2656438

F 030 2656439

I www.atlasvoorgemeenten.nl

RIGO Research en Advies BV

De Ruyterkade 139

1011 AC Amsterdam

T 020 5221111

F 030 6276840

I www.rigo.nl

Dit is een publicatie van: **Ministerie van VROM**
Rijnstraat 8 | 2515 XP Den Haag | www.vrom.nl